

**Hanzehogeschool
Groningen**
University of Applied Sciences

Herstel en versterk de Groninger jeugd, nu!

Een onderzoek naar de brede aanpak van immateriële schade
bij kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied

Herstel en versterk de Groninger jeugd, nu!

Een onderzoek naar de brede aanpak van immateriële schade bij kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied

Hanzehogeschool Groningen
(in opdracht van het Instituut Mijnbouwschade Groningen)

Susan Ketner, Ria Reis
Met medewerking van Chantal van der Sluis, Vera Sas, Hanneke Pot
en Olav Etman

Colofon

Opdrachtgever: Instituut Mijnbouwschade Groningen

Auteurs: Susan Ketner, Ria Reis (m.m.v. Chantal van der Sluis, Vera Sas,
Hanneke Pot en Olav Etman)

Publicatiedatum: maart 2024

Uitgave: Hanzehogeschool Groningen, Lectoraat Jeugd, Educatie en
Samenleving/Kenniscentrum NoorderRuimte

Druk: The Creative Hub Groningen - powered by Canon

Oplage: 500

Inhoud

Samenvatting 7

- 1.1 Achtergrond en vraagstelling 8
- 1.2 Doelstelling en methode 8
- 1.3 Resultaten 8
- 1.4 Conclusie 10
- 1.5 Aanbevelingen 10

1. Inleiding en verantwoording 13

- 1.1 Achtergrond 14
- 1.2 Opdracht 15
- 1.3 Opzet onderzoek 17
- 1.4 Opbouw rapportage 21

2. Resultaten 23

- 2.1 Ervaringen van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied 24
- 2.2 Bestaand aanbod 41

3. Conclusies 55

- 3.1 Complexiteit vereist een integrale aanpak 56
- 3.2 Alle niveaus van interventies zijn belangrijk 58
- 3.3 Meer regie en beter aansluiten bij behoeften: zorgen voor duurzaamheid 59

4. Aanbevelingen 63

5. Bronnenlijst 76

6. Bijlagen 80

- Bijlage 1: Letter of Approval Ethische Commissie Hanzehogeschool 81
- Bijlage 2: Topiclijst ten behoeve van de interviews 82
- Bijlage 3: Overzicht aanbod 90

Samenvatting

1.1 Achtergrond en vraagstelling

Om gedupeerde bewoners in het aardbevingsgebied te ondersteunen zijn er verschillende initiatieven in het leven geroepen, zoals aardbevingscoaches en geestelijk verzorgers. Daarnaast is er een smartengeldregeling geïntroduceerd. Deze valt net als de vergoedingen voor fysieke schade aan woningen en gebouwen onder de verantwoordelijkheid van het Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG). Volwassenen kunnen al langer aanspraak maken op deze vergoeding voor immateriële schade. Inmiddels kunnen ook kinderen en jongeren (0-17 jaar) op individuele basis aanspraak maken op een financiële vergoeding voor dergelijke schade. Daarmee zullen zij waarschijnlijk erkenning ervaren, maar het ervaren leed en de mogelijke mentale gevolgen van de aardbevingsproblematiek bij kinderen en jongeren worden daarmee niet weggenomen.

In deze context heeft het IMG een tweeledige vraag bij de Hanzehogeschool Groningen neergelegd. Het eerste deel is gericht op de uitvoering van de Immateriële schaderegeling voor kinderen en jongeren (IMKJ) en op individuele immateriële hulpverlening. Het tweede deel van de vraag van het IMG betreft een verkenning van een bredere aanpak voor het herstel van mentaal welbevinden van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied, waarbij de nadruk ligt op maatregelen/aanbod van collectieve aard, zowel materieel als immaterieel. Met deze brede verkenning wil het IMG het

beschikbare aanbod in beeld brengen, de leemtes agenderen en de samenhang versterken. Het IMG neemt dit initiatief, omdat verwacht wordt dat het aanbod van het IMG in samenhang met andere maatregelen meer recht zal doen aan de erkenning van het door kinderen en jongeren ervaren leed.

1.2 Doelstelling en methode

Overkoepelend heeft dit onderzoek als doelstelling het aanbod van ondersteuning en interventies voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in kaart te brengen en te identificeren hoe dit aanbod verbeterd kan worden opdat het beter aansluit bij de behoeften van kinderen en jongeren. Daarbij worden specifieke doelen geformuleerd voor het individuele en collectieve aanbod.

Naast deskresearch, bestond het onderzoek uit interviews met experts die wetenschappelijke of inhoudelijke kennis hebben over de leefwerelden van kinderen en jongeren en met professionals die minder of meer direct met kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied werken. In totaal is er in 21 interviews gesproken met 30 experts en professionals.

1.3 Resultaten

Vanuit de deskresearch en de interviews is het aanbod aan individuele en collectieve interventies voor kinderen en jongeren in beeld gebracht in een sociale kaart. Hierin is ook het aanbod voor ouders en voor professionals meegenomen;

uit de gesprekken kwam naar voren dat de problematiek die volwassenen als gevolg van de aardbevingen ervaren, doorwerkt in de leefwereld van kinderen en jongeren. Een belangrijke nevenuitkomst van de deskresearch voor de sociale kaart is de geringe online vindbaarheid van het aanbod aan psychosociale hulpverlening. Informatie op websites is niet actueel of websites verwijzen in loops naar elkaar. Concrete verwijzingen naar het bestaande aanbod zijn er vaak niet, of niet goed vindbaar en gemeentelijke websites verwijzen nauwelijks naar bestaande landelijke programma's.

De interviews met de experts en professionals laten zien dat alle leefwerelden van kinderen en jongeren negatief worden beïnvloed door de aardbevingsproblematiek: van het gezin en de school tot en met hun buurt en vriendschappen. De negatieve effecten beslaan bovendien allerlei ervaringsdimensies: van heel concreet en materieel (bijvoorbeeld moeten verhuizen, een beschadigd schoolgebouw of een onveilige route) tot meer abstract (bijvoorbeeld ouders en andere belangrijke volwassenen die minder beschikbaar zijn, onhelderheid over de toekomst, verlies van sociale cohesie in de buurt). Dit alles werkt door op het psychosociaal welzijn van kinderen, waarbij vooral chronische stress en gevoelens van onveiligheid en ontworteling, en verlies van identiteit, levensplezier en toekomstperspectief worden genoemd. Op langere termijn worden onderwijsachterstanden verwacht, en

als belangrijkste langere termijn effect wordt genoemd een intergenerationeel overgedragen cultuur van ervaren onmacht, fatalisme en verlies van vertrouwen, in zichzelf en de overheid. Daarbij kwamen drie meer kwetsbare groepen naar voren: kinderen en jongeren die langduriger zijn blootgesteld aan risicofactoren (bijvoorbeeld omdat zij vaker moeten verhuizen), kinderen en jongeren met individuele (medische of andere) kwetsbaarheden, en kinderen en jongeren uit gezinnen die ook met andere problemen worstelen, bijvoorbeeld armoede. Meer in het algemeen komt de aardbevingsproblematiek voor kinderen en jongeren bovenop al bestaande problematiek in de regio.

In de interviews met experts en professionals is gereflecteerd op de kwaliteit van de aangeboden psychosociale (individuele) hulpverlening en het collectieve aanbod voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Hoewel respondenten enthousiast zijn over verschillende aardbevings-specifieke interventies, komt uit de gesprekken over de hele linie toch een minder positief beeld naar voren. Enerzijds ontbreekt bij de reguliere kanalen voor psychosociale hulpverlening vaak specifieke kennis en expertise met betrekking tot de psychosociale gevolgen van de aardbevingsproblematiek. Ook lijkt het soms afhankelijk van de professional die je treft of hieraan wel of geen aandacht wordt besteed. Anderzijds is het meer specifiek op de aardbevingsproblematiek gerichte aanbod dat er wel is, moeilijk vindbaar. Het sluit

niet altijd goed aan bij wat er werkelijk nodig is, er is weinig kennis over de effecten van de interventies, en het aanbod is meer gefragmenteerd dan wenselijk en bovendien weinig duurzaam. Meer in het algemeen wordt een gebrek aan regie en samenhang gesignaleerd.

1.4 Conclusie

Vanuit de resultaten hebben wij conclusies getrokken over hoe het individuele en collectieve aanbod verbeterd kan worden opdat het beter aansluit bij de behoeften van kinderen en jongeren. Ten eerste is het zaak om niet alleen aanbod te ontwikkelen dat gericht is op de gevolgen van de aardbevingsproblematiek. Dit werkt alleen als ook de oorzaak wordt aangepakt. De meest urgente behoefte van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied is een herstel van stabiliteit en rust in hun thuis-, school- en leefomgeving. Zicht op helderheid van procedures is daarbij een noodzakelijke voorwaarde. Wanneer volwassenen (ouders, leerkrachten etc.) meer duidelijkheid en zekerheid hebben over de afwikkeling van schade en versterking, zal hun stress en onrust afnemen en kunnen zij fysiek en emotioneel weer meer beschikbaar zijn.

Vanwege de doorwerking van de aardbevingsproblematiek in de verschillende leefwerelden van kinderen, jongeren én volwassenen, en vanwege de complexe causaliteit van de problemen en de samenhang met andere uitdagingen in

de regio, zal de (door)ontwikkeling van het aanbod integraal moeten worden aangepakt. Met een integrale aanpak wordt hier bedoeld dat naast de kinderen en jongeren zelf ook de belangrijke volwassenen in hun omgeving worden meegenomen, zoals ouders en leerkrachten en professionals met wie kinderen in het aardbevingsgebied te maken hebben. Interventies voor kinderen en jongeren, zowel individueel als collectief, hebben meer effect als ook ouders geholpen worden bij hun opvoedingstaken en de competenties van leerkrachten en andere professionals om problemen bij kinderen en jongeren te signaleren en daarop in te grijpen, structureel worden versterkt. Daarnaast is aanbod op alle preventieniveaus nodig en is regie noodzakelijk om het collectieve en individuele aanbod duurzaam (door) te ontwikkelen.

1.5 Aanbevelingen

De conclusie van ons onderzoek leidt tot één overkoepelende algemene aanbeveling:

Ontwikkel een overkoepelend, integraal en intersectoraal masterplan voor het psychosociaal welzijn van kinderen en jongeren waarin goede governance en regie gekoppeld worden aan participatie.

Deze algemene aanbeveling is geconcretiseerd in vijf deelaanbevelingen, gericht op verschillende niveaus van preventie en met het oog op actoren in verschillende leefwerelden van kinderen en jongeren, zoals school en de jeugd(gezondheids)zorg:

- Vergroot de ‘aardbevingsgeletterdheid’ van volwassenen die met kinderen en jongeren werken
- Versterk de veerkracht van gezinnen
- Versterk de ondersteunende en signalerende rol van scholen
- Ontwikkel aanbod op alle niveaus van preventie
- Doordenk en herontwerp de structuur van de psychosociale hulpverlening voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Neem daarbij de verschillende niveaus van preventie als leidraad en herontwerp vanaf de basisgezondheidszorg (eerstelijnszorg) tot de specialistische topzorg (vierdelijnszorg)

De kern van onze aanbevelingen ligt erin dat het aanbod in samenhang moet worden aangeboden en dat de zoektocht van kinderen en jongeren die psychosociale problemen hebben uitstekend moet worden gestructureerd, zodat leefwerelden waarin kinderen en jongeren zich ontwikkelen optimaal veerkrachtig zijn. Het gaat er niet alleen om interventies te ontwikkelen die de noden van kinderen en jongeren op dit moment ledigen (herstel), de agenda moet ook gericht zijn op preventie (versterking).

Alleen dan heeft het aanbod ook effect op volgende generaties en de toekomstige gemeenschappen waar zij deel van uitmaken.

1. Inleiding en verantwoording

Dit onderzoek heeft als overkoepelende doelstelling om het aanbod van ondersteuning en interventies voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in kaart te brengen en te identificeren hoe dit aanbod verbeterd kan worden opdat het beter aansluit bij de behoeften.

1.1 Achtergrond

1.1.1 Aardbevingsproblematiek en jongeren

Door de aardbevingsproblematiek in Groningen ondervinden veel inwoners van het gebied psychosociale problemen (zie Dückers et al., 2023 voor het meest recente overzicht). Het governance systeem voor versterking en schadeherstel speelt hier een grote rol in. Bewoners die meervoudige schade aan de woning hebben en lang in procedures rond schadeherstel en versterking zijn verwickeld, hebben een aanmerkelijk slechtere algehele en mentale gezondheid en ervaren meer stressgerelateerde gezondheidsklachten. Ook ervaart deze groep meer gevoelens van onveiligheid en heeft zij minder vertrouwen in de overheid.

Ook kinderen en jongeren ervaren psychosociale klachten door de aardbevingsproblematiek. Onderzoek wijst uit dat een deel van hen zich angstig en onveilig voelt door de aardbevingen (Zijlstra et al., 2022). Ook maken kinderen en jongeren zich zorgen om mensen in hun omgeving en hebben ze last van de bouwwerkzaamheden rond de versterkingsopgave. De verbondenheid die zij voelen met hun slaapkamer, huis of buurt lijdt onder de verhuizingen. Bovendien maakt stress die ouders ervaren kinderen angstiger en kan stress bij ouders tot gevolg hebben dat ouders minder aandacht hebben voor hun kinderen. Tot slot is het vertrouwen van jongeren in de overheid laag en voelen zij zich tweederangsburgers (Zijlstra et al., 2022). Een rapport van de Ombudsman wijst uit dat 1

op de 5 Groningse jongeren het leven een onvoldoende geeft, tegenover 13% landelijk (Kinderombudsman, 2022).

1.1.2 Vergoeding immaterieel leed

Om gedupeerde bewoners te ondersteunen zijn er verschillende initiatieven in het leven geroepen. Voor psychische ondersteuning zijn er bijvoorbeeld aardbevingscoaches vanuit WIJ Groningen, en de organisaties Geestelijke Verzorgers Aardbevingsgebied en Platform Kerk en Aardbeving. Stut en Steun (gezamenlijk initiatief van de Groninger Bodem Beweging en het Groninger Gasberaad) biedt praktische ondersteuning bij het omgaan met instanties en de Commissie Bijzondere Situaties zorgt voor doorbraken in moeilijke dossiers. Het Nationaal Programma Groningen is opgericht om de regio een nieuwe impuls te geven. De GGD en Aardbevingsacademie bieden een breed scala aan trainingen voor professionals.

Daarnaast is er een smartengeldregeling in het leven geroepen. Deze valt net als de vergoedingen voor fysieke schade onder de verantwoordelijkheid van het IMG. Volwassenen kunnen al langer aanspraak maken op een vergoeding voor schade. Inmiddels kunnen ook kinderen en jongeren (0-17 jaar) op individuele basis hierop aanspraak maken. Met deze vergoeding voor immateriële schade zullen jongeren en kinderen waarschijnlijk erkenning ervaren, maar met een financiële vergoeding kan naar

verwachting het ervaren leed en de problematiek bij kinderen en jongeren niet weggenomen worden; daarvoor is iets anders nodig. Daarnaast is het denkbaar dat vanwege het individuele karakter de toekenning van smartengeld mogelijk ongewenste effecten teweegbrengt op groepsniveau. Staatssecretaris Vijlbrief (Mijnbouw) heeft op 23 november 2022 aangekondigd extra maatregelen te nemen om Groningse kinderen en jongeren te ondersteunen, bovenop alle bestaande programma's (Rijksoverheid, 2022). Zo is geopperd om de medewerkers van de Kindertelefoon te trainen in dit onderwerp, aangepast informatiemateriaal te ontwikkelen over versterking en schade en meer onderzoek te doen naar de situatie van kinderen en jongeren.

1.2 Opdracht

1.2.1 Vraag vanuit Instituut Mijnbouwschade Groningen

In deze context heeft het IMG een tweeledige vraag bij de Hanzehogeschool neergelegd. Het eerste deel is gericht op de dienstverlening door het IMG naar aanleiding van de uitvoering van de Immateriële schaderegeling voor kinderen en jongeren (IMKJ) en op individuele immateriële hulpverlening. Het IMG geeft aan dat zij in hun dienstverlening merken dat aanvragers méér nodig kunnen hebben dan de vergoeding voor immaterieel leed waarvoor zij bij IMG in aanmerking komen; sommige mensen hebben psychosociale hulp nodig. Niet iedereen die dat nodig heeft, lijkt de weg te kunnen vinden naar die hulp. Ook is de hulp

misschien niet altijd passend voor het door mijnbouw/gaswinning veroorzaakte leed. Het IMG gaat hierover met aanvragers wel in gesprek, maar is zelf geen hulpverlenende instantie en verwijst waar passend door (naar bijv. huisarts, maatschappelijk werk of aardbevingscoaches). Het IMG geeft aan graag de menselijke kant meer aandacht te willen geven, in het bijzonder voor de voor hen nieuwe doelgroep kinderen/jongeren. Het IMG beoogt meer een 'oog- en oorfunctie' te vervullen voor psychosociale problematiek, deze beter te signaleren en mensen te helpen met een warme overdracht naar hulpinstanties, zodat bewoners de juiste psychosociale hulp krijgen. Het tweede deel van de vraag van het IMG betreft een verkenning naar een bredere aanpak voor het herstel van mentaal welbevinden van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied, waarbij de nadruk ligt op maatregelen/aanbod van collectieve aard, zowel materieel als immaterieel. Het IMG wil een inventarisatie laten uitvoeren van de beschikbare kennis over behoeften van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Ook zal een brede verkenning uitgevoerd worden naar het beschikbare en het mogelijke en gewenste aanbod om tegemoet te komen aan die behoeften. Met deze verkenning hoopt het IMG beter het beschikbare aanbod in beeld te brengen, de leemtes te agenderen en de samenhang te versterken. Het IMG neemt dit initiatief, omdat verwacht wordt dat het aanbod van het IMG in samenhang met andere maatregelen meer recht zal doen aan de erkenning van het door kinderen en jongeren ervaren leed.

1.2.2 Doel- en vraagstelling

Overkoepelend heeft dit onderzoek als doelstelling het aanbod van ondersteuning en interventies voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in kaart te brengen en te identificeren hoe dit aanbod verbeterd kan worden opdat het beter aansluit bij de behoeften. Daarbij werden specifieke doelen geformuleerd voor het individuele en collectieve aanbod.

I. Individuele aanbod:

Het eerste doel van het onderzoek is om de psychosociale hulpverlening voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in kaart te brengen. De opdrachten die centraal staan zijn:

- I a) Breng het netwerk rondom psychosociale hulpverlening in kaart ten behoeve van leed en erkenning onder kinderen en jongeren als gevolg van mijnbouwschade (door gaswinning in het Groningerveld en de gasopslag Norg/effectgebied, dus niet heel Nederland). Differentieer daarbij naar aard van hulp/problematiek en doelgroepen. (zie § 2.2.1. Sociale kaart).
- I b) Breng in beeld waar leemtes en beperkingen in het netwerk zitten (bijvoorbeeld ten aanzien van capaciteit, toegankelijkheid, samenhang) en kom met voorstellen hoe dit (samen met en/of door anderen) te verbeteren is. (zie § 2.2.2. Kwaliteit bestaande aanbod)

II. Collectieve aanbod:

Het tweede doel van het onderzoek is het verkennen van de behoefte aan collectief aanbod voor het herstel van mentaal welbevinden van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Deze opdracht is drieledig:

- II.a) Inventariseer op basis van de beschikbare kennis de behoeften die de kinderen en jongeren hebben in het aardbevingsgebied. Waaraan denken zij waarmee zij geholpen zouden zijn voor erkenning van hun situatie, ter versterking van het mentaal welbevinden en hun perspectief. Doe dit op basis van de beschikbare literatuur en ander materiaal (geschreven, gesproken en beeldmateriaal). Vul dit eventueel aan met gesprekken met enkele sleutelfiguren (onderzoekers, professionals). (zie § 2.1. Ervaringen van kinderen en jongeren)
- II.b) Het uitvoeren van een brede verkenning naar de beschikbare voorzieningen in het aardbevingsgebied voor kinderen en jongeren. Maak een inventarisatie per dorp/gemeente en per voorziening (onderwijs, sport). Breng het aanbod aan voorzieningen in beeld: wat, waar met welk doel en wat zijn de resultaten. (zie § 2.2. Bestaand aanbod)
- II.c) Voer een verkenning uit naar mogelijk aanbod, op basis van ervaringen elders. Ga daarvoor in gesprek met professionals in Nederland en vertaal ervaringen elders naar de mogelijkheden in het aardbevingsgebied. (zie § 4. Aanbevelingen)

1.3 Opzet onderzoek

1.3.1 Theoretische achtergrond en werkmodel

Een kenmerk van kinderen en jongeren is dat zij zich in voortdurende interactie met hun (sociale) omgeving ontwikkelen. Ontwikkelingstaken en -behoeften verschillen naar leeftijdsfasen en dat geldt ook voor de (psycho)sociale steun die in verschillende fasen voor een goede ontwikkeling nodig is. Daarbij hebben kritieke gebeurtenissen in verschillende leeftijdsfasen andere effecten. Voor het begrijpen van de problemen van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied en het in kaart brengen van de beschikbare sociale steun en zorg is dus een ontwikkelingsperspectief geëigend.

Dat kinderen en jongeren zich in voortdurende interactie met hun sociale omgeving ontwikkelen betekent ook dat zij ontvankelijk zijn voor zowel directe impact van de aardbeving op hun leven (e.g. een verhuizing) als de impact van de aardbeving op het leven van belangrijke anderen in die omgeving, (bijvoorbeeld een ouder of leerkracht met depressieve of stress-gerelateerde klachten). Bij het maken van de sociale kaart en de identificatie van leemtes en beperkingen in het netwerk moet daarom rekening gehouden worden met zowel directe als indirecte impact van de aardbevingen en de haperende governance daaromheen, en de daarop aansluitende nodige psychosociale steun.

Om deze redenen hebben wij als theoretische onderbouwing voor onze methodologische benadering het sociaalecologisch model van Urie Bronfenbrenner (1979, 1994) gekozen. In dit model wordt onderscheid gemaakt tussen de verschillende leefwerelden (microsystemen) waarin kinderen zich in rechtstreeks contact met anderen ontwikkelen (gezin, school, leeftijdsgenoten (peers), de buurt, kerk e.d.), de samenhang tussen die verschillende microsystemen en interacties van belangrijke volwassenen om het kind heen (het mesosysteem), de systemen waarin de leefwerelden van kinderen liggen ingebed en die invloed hebben via personen om het kind heen, zoals de werkomgeving van de ouders, instanties die zich met de school bezighouden, of instanties waarmee ouders contact hebben in verband met de aardbevingsproblematiek (exosysteem). En tot slot op macroniveau de historische, politieke, economische en sociaal culturele context waarin die instellingen op hun beurt zijn ingebed. Dit model vormt de basis voor zowel de blauwdruk van de sociale kaart als voor het onderzoeksinstrument (de topic list) waarmee wij in kwalitatieve interviews experts en professionals hebben bevraagd over de problemen van en initiatieven ten behoeve van kinderen.

1.3.2 Methode

De Hanze Ethische Adviescommissie (HEAC) heeft de onderzoeksaanvraag getoetst en haar goedkeuring daaraan gegeven op 30 mei 2023 (Letter of approval is opgenomen in bijlage 1). Het onderzoek is uitgevoerd op basis van het goedgekeurde onderzoeksvoorstel. Hieronder worden de verschillende stappen in het onderzoek beschreven. Om kinderen en jongeren niet extra te belasten, hebben we hen in dit onderzoek niet zelf bevraagd over hun ervaringen en behoeften ten aanzien van psychosociale ondersteuning en interventies. Naast deskresearch, bestond het onderzoek uit interviews met experts die wetenschappelijke of inhoudelijke kennis over hebben de leefwerelden van kinderen en jongeren, en met professionals die minder of meer direct met kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied werken.

Deskresearch ten behoeve van de sociale kaart

De deskresearch bestond uit verschillende (online) searches. Op gemeentelijke websites, websites van zorgaanbieders en overkoepelende websites zoals socialekaartgroningen.nl is gezocht naar aanbod voor bewoners in het aardbevingsgebied, dat erop gericht is hen te helpen met de aardbevingsproblematiek (minder de schade zelf, meer gericht op de immateriële schade). Als het onduidelijk was of dit voor kinderen/jongeren relevant en beschikbaar is, is dit nagevraagd in interviews. Daarnaast is ook een online search gedaan vanuit het perspectief van een jonge inwoner

van het aardbevingsgebied (verschillende gemeenten). Op basis hiervan is een mindmap gemaakt die de hypothetische internetzoektocht laat zien van een kind/jongere die in het aardbevingsgebied van Noord-Nederland woont en kampt met mentale problemen.

Blauwdruk van de sociale kaart

De blauwdruk van de sociale kaart bestond uit een matrix met een verticale en een horizontale as. Op de verticale as schreven we de voor dit onderzoek relevante leefwerelden van kinderen en jongeren: 'Thuis', school, vrienden/vrije tijd, buurt/community, zingeving, en gezondheidszorg. Op de horizontale as typeerden we in drie 'schillen' de organisaties en professionals die betrokken zijn bij kinderen en jongeren of ons iets kunnen vertellen over hun problemen en de interventies die daarop ingrijpen:

- Buitenste, derde schil: kenniscentra of overkoepelende organisaties met inhoudelijke of wetenschappelijke kennis over kinderen en jongeren in aardbevingsgebied;
- Midden, tweede schil: organisaties die indirect te maken hebben met kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied;
- Binnenste, eerste schil: organisaties en professionals die direct werken met kinderen en jongeren.

Het onderzoeksteam heeft deze blauwdruk in twee workshops ontworpen en ingevuld. In de eerste workshop werd deze ontworpen, in de tweede sessie werd de zo ontstane matrix ingevuld met de namen van door middel van deskresearch geïdentificeerde instanties en personen. Het overzicht is later aangevuld met informatie uit interviews en heeft uiteindelijk een wat andere indeling gekregen. Er zijn niet alleen organisaties en interventies meegenomen die zich richten op kinderen en jongeren, maar ook die zich richten op ouders en professionals.

Respondenten

De respondenten voor interviews zijn gevonden in het eigen netwerk van de onderzoekers, vanuit de deskresearch (bovengenoemde matrix) en door betrokkenen te vragen ándere relevante respondenten aan te dragen (sneeuwbal methode). Er zijn 30 respondenten vanuit verschillende leefwerelden en verschillende 'schillen' in 21 interviews geïnterviewd.

De meeste respondenten komen uit de eerste schil en leefwereld vrienden/vrij tijd, ook de aardbevingscoaches en jongerenwerkers zijn in deze categorie meegenomen.

Leefwereld	3° schil (experts)	2° schil (op afstand)	1° schil (met jongeren)
School	1	1	3
Gezondheid	3		1
Thuis		2	1
Vrienden/vrije tijd		1	10
Dorp, omgeving	1	1	
Zingeving		2	1
Overig		1	1

Tabel 1: Overzicht respondenten

Niet iedereen was overigens bereid om mee te werken; verschillende potentiële respondenten hebben niet gereageerd, enkelen waren überhaupt niet beschikbaar of het lukte niet om een afspraak te plannen. Een enkeling gaf aan vanwege belangenverstrengeling beter niet mee te kunnen doen. Gedurende het onderzoek werd duidelijk dat gesprekken met professionals buiten Groningen tot meer relevante antwoorden zullen leiden als we hen bevragen op basis van de aanbevelingen uit het huidige onderzoek. Er hebben om die reden nog geen gesprekken plaatsgevonden met externe experts.

Interviews

Bij de interviews is een topiclijst gebruikt die systematisch ingaat op de volgende kernvragen (zie bijlage 2 voor de volledige topiclijst):

1. Welke problematiek speelt er in de verschillende leefwerelden van kinderen (hoe staan die onder druk)? Hoe staan de leefwerelden van volwassenen onder druk?
2. Welke impact hebben deze problemen (dus die van kinderen en hun ouders) op kinderen op de langere termijn? Welke kinderen zijn meer kwetsbaar dan andere kinderen? Welke bronnen van veerkracht zijn er al?
3. Wat is het huidige (individuele en collectieve) aanbod, wat is de kwaliteit van het huidige aanbod?
4. Welke wensen zijn er voor de toekomst?

Achttien van de eenentwintig interviews zijn volledig getranscribeerd. Drie interviews zijn uiteindelijk niet getranscribeerd, hoofdzakelijk vanwege tijdgebrek. Alle interviews zijn meegenomen in de analyse, ook de drie niet getranscribeerde. Daarvan zijn de geluidsopnamen gecodeerd. Omwille van de leesbaarheid zijn de citaten die voorkomen in deze rapportage enigszins aangepast, zo zijn slecht lopende zinnen en tussenwerpsels als 'tja' en 'uhm' verwijderd. Vanwege de privacy van de respondenten zijn de citaten geanonimiseerd.

Coderen/analyseren van de data

Om de interviews te analyseren is een codeboek ontwikkeld. Eerst zijn de interviewers met elkaar in gesprek gegaan over de grote lijnen van de uitkomsten van interviews. Op basis daarvan is een aantal belangrijke thema's vastgesteld. Daarna codeerden twee onderzoekers afzonderlijk en inductief elk vier of vijf interviews, en ontwikkelden op basis daarvan een draft codeboek. Om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te bevorderen hebben de twee onderzoekers daarna een interview geselecteerd en dat interview met het draft codeboek los van elkaar gecodeerd. Op basis van de vergelijking van de coderingen van dit interview zijn er nog codes aangepast, toegevoegd en weggehaald. Daarna is het codeboek vastgesteld. Het codeboek bestaat uit vier lagen: problematiek van de kinderen; problematiek volwassenen en de regio (die doorwerkt naar de leefwereld van kinderen);

kwetsbaarheid en veerkracht; en aanbod/support. Met dit codeboek zijn vervolgens alle interviews gecodeerd en geanalyseerd. Het codeboek is op aanvraag beschikbaar.

1.4 Opbouw rapportage

Hoofdstuk 2 beschrijft de resultaten van de brede verkenning naar het aanbod voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Eerst gaan wij in op de ervaringen van kinderen en jongeren met de gevolgen van de aardbevingsproblematiek, zodat een beeld ontstaat van hun mogelijke behoeften in verschillende leefwerelden. Vervolgens wordt het aanbod van ondersteuning en interventies beschreven, zowel collectief als individueel, en schetsen we hoe de respondenten de kwaliteit daarvan ervaren. Daarbij wordt vanuit een overall perspectief gekeken naar de uitkomsten, waardoor de samenhang, structuur en enkele leemtes in het aanbod inzichtelijk worden. Hoofdstuk 3 presenteert de conclusies die op basis van al dit materiaal te trekken zijn. In hoofdstuk 4 komen de aanbevelingen aan de orde en de concrete adviezen die daarop gebaseerd zijn.

2. Resultaten

Dit hoofdstuk bestaat uit twee delen. In paragraaf 2.1 staan de ervaringen van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied centraal. In paragraaf 2.2 beschrijven wij het aanbod van ondersteuning en interventies voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied, en de meningen van experts over de kwaliteit daarvan.

2.1 Ervaringen van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied

Zoals in de inleiding al beschreven is, heeft de aardbevingsproblematiek enorme impact op kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied; zowel materieel als immaterieel ondervinden zij er gevolgen van. De vraagstelling in de inleiding rept over behoeften van kinderen en jongeren; om zicht te krijgen op de behoeften gaan we eerst in op de problemen die kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied ervaren. We beschrijven wat experts ons vanuit verschillende perspectieven vertelden over wat wonen in een aardbevingsgebied kan betekenen voor deze generatie. Daarbij gaan we in op, achtereenvolgens, de problemen die kinderen en jongeren in hun verschillende leefwerelden ervaren, de aardbevings-gerelateerde problemen van volwassenen die doorspelen naar kinderen en jongeren, de impact van dit alles op het welzijn en de gezondheid van kinderen en jongeren, en tenslotte op die groepen kinderen en jongeren die volgens onze informanten meer kwetsbaar zijn, en daartegenover, op bronnen van veerkracht aan de kant van jongeren.

2.1.1 Invloed van aardbevingen op de leefwerelden van kinderen en jongeren

Allereerst, aardbevingen zijn niet alleen gebeurtenissen uit een verleden waarvan de effecten voelbaar zijn in de huidige levens van kinderen. Kinderen en jongeren maken daadwerkelijk aardbevingen mee, en dat kan een traumatische ervaring zijn.

Misschien is het dan goed om bij de kern te beginnen, bij de aardbevingen. (...) het meemaken van de aardbevingen (kan) inderdaad al een hele traumatische ervaring zijn voor kinderen, waarin (ze) de schade binnen hun huis, binnen hun slaapkamer kunnen zien ontwikkelen, wat veel angst kan geven. (...) kinderen die uit bed vallen, dat die gewoon wakker worden midden in de nacht, dingen horen vallen op het moment waarin je eigenlijk op je kwetsbaarst bent. Ja dat hoor ik veel, dat komt ook wel naar voren in de documentaire Barst, die over kinderen is gemaakt.

Tevens blijkt uit de gesprekken dat kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in ál hun leefwerelden met effecten van aardbevingsproblematiek te maken kunnen hebben:

Het is bijna een soort van infiltratie van hun leefwereld, hè? Dus ja, hun kleine leefwereld draait om spelen met andere kinderen in de buurt, school, sport en voetbal of iets anders. Dat gaat er ineens anders uitzien.

Hieronder werken we verder uit hoe respondenten beschrijven dat de aardbevingsproblematiek doorwerkt in de verschillende leefwerelden van thuis, school, in de buurt, in hun vriendschappen met leeftijdgenoten en op hun mentale en fysieke gezondheid.

Thuis

De schade en scheuren in een woning veroorzaken gevoelens van onveiligheid, maar daarbij leveren de ingrepen die op de beschadiging van huizen volgen, voor kinderen nieuwe gevoelens van onveiligheid op. De privacy staat onder druk: er komen mensen over de vloer voor schademetingen, tot in de eigen slaapkamer aan toe. Soms worden kinderen gedwongen met hun gezin te verhuizen, soms meerdere keren. In een enkel geval kunnen kinderen zelf (tijdelijk) niet bij hun ouders wonen. Een wisselwoning, die bedoeld is om als tijdelijke veilige plek te dienen, kan vanuit het perspectief van kinderen als onveilig ervaren worden, omdat verhuizen naar een wisselwoning betekent dat je wordt losgerukt uit de vertrouwde leefomgeving.

Kijk als je daar een paar maanden zit als je huis versterkt wordt is dat misschien te overzien maar zit je in een sloop nieuwbouw, dan moet je heel lang zonder je vertrouwde leefomgeving, zonder je vertrouwde slaapkamer, met een deel van je spullen in de opslag, waardoor het onveilig voelt.

Het gaat over veiligheid, omdat het gaat over heel veel werkzaamheden aan een huis waardoor veelal kinderen uit huis moeten, in een wisselwoning, en daar loop je tegen allerlei problemen aan. Ik denk dat als je het hebt over de leefwereld van een kind dan (...) ja daar gaat het over (...) het hebben van bijvoorbeeld een huisdier, mag je die meenemen naar de wisselwoning. Dat kan in heel veel gevallen helemaal niet.

Vooraf door de procedures die na schade optreden verandert de gezinsdynamiek. De aardbevingschade wordt een dominant gesprekstema in gezinnen: 'het gaat er de hele tijd over' horen sommige informanten terug van met name jongeren. Ouders die met procedures bezig zijn, zijn meer dan normaal afwezig, ervaren zelf stress en onzekerheid en dit beïnvloedt de sfeer in huis negatief. Zulke ouders zijn minder beschikbaar voor kinderen, niet alleen vanwege de tijd die gestoken moet worden in de procedures, maar ook omdat ouders emotioneel minder beschikbaar zijn. Dit kan als gevolg hebben dat kinderen taken van hun ouders gaan overnemen, of dat zij ervoor kiezen om hun ouders niet meer 'lastig te vallen' met hun eigen problemen omdat ze inschatten dat hun ouders al genoeg aan hun hoofd hebben.

In sommige gevallen, dat zijn natuurlijk extreme gevallen, voornamelijk over kinderen in een wat oudere leeftijdscategorie, die dingen ook gaan overnemen, die ouders willen gaan ontlasten. Dus die (...) brieven mee moeten lezen omdat ouders daar bijvoorbeeld niet vaardig genoeg voor zijn. Dus dat je eigenlijk een kind opzadelt met de last van dossiers.

Ze gaan misschien ook heel veel op hun tenen lopen om ouders te ontzien, dat soort dingen. Zichzelf wegcijferen. Volwassen moeten worden. (...) Laat ik dit maar doen want dan is mama weer blij, of niet zo verdrietig, wordt ze niet zo snel boos.

Al met al schetsen respondenten een woonomgeving waarin kinderen en jongeren veel onrust kunnen ervaren:

Waar de kinderen hier voornamelijk mee te maken hebben zijn natuurlijk de aardbevingen zelf, maar waar de kinderen het meeste last van hebben is het feit dat ze überhaupt in een onstabiele leefomgeving wonen. Met veel veranderingen en onzekerheid en onduidelijkheid.

School

Wat voor woningen geldt, geldt ook voor scholen. Waar schoolgebouwen schade oplopen en versterkingsoperaties moeten plaatsvinden, wordt ook hier de stabiliteit van een leefomgeving van kinderen en jongeren aangetast. Soms vinden (tijdelijke) verhuizingen naar een andere, soms nieuwe school plaats. Zo'n verhuizing betekent meer dan alleen wennen aan een nieuw schoolgebouw. Een school in de buurt heeft immers ook een sociale functie voor kinderen en jongeren. Voor schooltijd ontmoeten ouders elkaar, er vinden activiteiten rondom de school plaats, en na schooltijd kunnen kinderen afspreken bij vriendjes. Dergelijke verbanden die de school faciliteert lopen bij een verhuizing van een school schade op.

We hebben natuurlijk meegemaakt van kinderen (dat zij) van het ene dorp naar het andere dorp naar school moesten. Dat je in een keer met een bus heen en weer moet rijden, en met alle dingen daar die daar bijkomen. Dat je dan ook niet zo makkelijk meer kan afspreken na schooltijd. Meestal worden allerlei dingen al geregeld en gedaan op het schoolplein (...). En dat valt dan ook al een beetje weg. Dat doet iets met cohesie onder ouders maar ook de kinderen.

Voor scholen in dunbevolkte gebieden met een regiofunctie geldt dat zij vaak zowel kinderen in de klas hebben die dagelijks met de aardbevingsproblematiek te maken hebben en anderen daar helemaal geen ervaringen mee hebben. Scholen verschillen, mede om die reden, ook in de mate waarin ze in de klas aandacht aan de aardbevingsproblematiek geven.

Buurt en vriendschappen

Veel informanten wijzen erop dat de algehele onveiligheid ook de bewegingsvrijheid van kinderen en jongeren beperkt. Daar waar versterkingsoperaties plaatsvinden, worden routes naar school of naar sportvelden of naar familie en vrienden onveilig door het bouwverkeer. Over het algemeen is er steeds minder speelruimte beschikbaar; hangplekken, sportclubs of andere vrijetijdsbesteding kunnen opeens te ver weg zijn door onvrijwillige verhuizingen.

Bijvoorbeeld bij Loppersum (staat) de school hierachter midden in een wijk die compleet verstevigd is en gesloopt en opnieuw gebouwd wordt, wat natuurlijk enorme impact heeft op die kinderen. (...) spelen (of) gewoon zelf naar school kunnen fietsen, dat (kunnen) kinderen op dit moment niet heel veilig. (...) Er rijdt zoveel bouwverkeer en je moet via allemaal gekke routes, van de ene op de andere dag moet je opeens onverwachts een andere route nemen omdat het is afgesloten. Dus die kinderen (...) kunnen (er) niet op vertrouwen dat dat goed komt.

Vriendschappen tussen kinderen kunnen onder druk komen te staan. Soms wonen kinderen ineens aan de andere kant van het dorp of het gebied, afspreken met oude buurtkinderen wordt dan lastig. Ook kan er tussen kinderen jaloezie ontstaan wanneer het ene kind met een andere regeling te maken krijgt dan het andere kind:

Dat kinderen dus zien dat in het ene gezin er van alles kan en mogelijk is, vanuit de regelingen. En (dat dit) bij andere gezinnen helemaal niet zo is. (...) Kinderen snappen daar niks van natuurlijk.

Informanten spreken over hoe de verschillen in schade die gezinnen in hun huizen ervaren, en de verschillen die ontstaan door veranderende procedures en regelingen en soms voor hen onbegrijpelijke toekenningen de sociale verbanden in de buurt en vriendschappen kunnen aantasten.

Die ongelijkheid zorgt voor zo veel wrijving. Voor zo veel stress, voor zoveel gedoe, waardoor we zo veel extra mensen in het gebied hebben rondlopen om maar te zorgen dat het weer een gezellige wijk wordt die allemaal zeggen: Pff, het wordt wel een zware opgave, ik weet niet of het lukt.

Spanningen tussen burens over verschillen in afhandeling van herstel- en versterkingsoperaties of vergoedingen kunnen soms ook doorwerken in de relaties die kinderen of jongeren met elkaar hebben. Bijvoorbeeld wanneer jongeren afgunstig worden naar elkaar, of wanneer ouders hun kinderen vertellen dat ze niet meer met bepaalde kinderen mogen spelen. Een respondent die zelf woont in een dorp in het aardbevingsgebied vat samen:

De woningen worden versterkt, maar de maatschappij wordt eigenlijk afgebroken.

Mentale en psychische gezondheid

De verschillende manieren waarop de aardbevingsproblematiek de leefwerelden van kinderen en van de volwassenen om hen heen beïnvloedt, heeft grote invloed op de gezondheid en het welzijn van de kinderen en jongeren, vertellen verschillende respondenten. Niet alle informanten zijn op de hoogte van de lichamelijke en psychische gevolgen voor kinderen, maar diegenen die er in hun werk mee te maken hebben, noemen de toegenomen soms chronische stress bij kinderen, die zich bij jongere kinderen kunnen uiten in angstig zijn, of opnieuw gaan bedplassen, of bij jongeren in slaapproblemen. Het valt echter op dat er eigenlijk nauwelijks harde data zijn om de impact op de gezondheid en het welzijn van kinderen objectief vast

te stellen. Er is eenvoudigweg nog weinig (longitudinaal) onderzoek naar gedaan.

In z'n algemeenheid schetsen verschillende respondenten dat er voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied momenteel veel onzekerheden zijn. Deze onzekerheid maakt het moeilijk om met vertrouwen over de toekomst na te denken. Informanten in een focusgroep:

De onvoorspelbaarheid, het weten van, ik krijg iets, maar wanneer is dat dan? (...) nou over een half jaar, dan en dan, en dan ineens wordt het een paar maanden later. (...) Als ouder kun je daar nog wel wat mee, maar als kind snap je dat denk ik minder goed (...) Ik denk dat sommigen ook wel een stukje boosheid ervaren, maar ook wel dat ze het heel onvoorspelbaar vinden en dat dat misschien wel angstig maakt.

2.1.2 Ervaringen van volwassenen om kinderen en jongeren heen

Ouders

Hierboven werd al duidelijk dat hoe het met ouders en andere volwassenen gaat, doorwerkt naar de kinderen en jongeren. Veel informanten spraken over hoe de stress die ouders ervaren door de aardbevingen zelf, de procedures en het al dan niet uitblijven van versterking, verbouwing of

verhuizing, en de spanningen in de buurt, hun ouderschap in de weg kunnen staan.

Ik heb meerdere ouders gesproken die met dat soort vraagstukken zitten. (...) ouders die zeggen "ik zit eigenlijk al bijna tien jaar in dit proces. Ik (...) realiseer mij nu eigenlijk pas dat ik nooit de ouder heb kunnen zijn die ik had willen zijn. Zij hebben mij eigenlijk nooit echt kunnen zien als de ouder die ik eigenlijk ben, in essentie. Omdat ik tien jaar lang zo erg beperkt ouder voor hen kon zijn. Omdat dit mij zo letterlijk aan het opslokken was.

Dit alles kan resulteren in schuldgevoel bij de ouders dat zij hun kinderen niet kunnen bieden wat zij zouden willen bieden, bijvoorbeeld de hoop dat het allemaal wel goed gaat komen. Vanwege onzekerheid of toekomstige schadeafhandeling en versterking, stellen ouders soms bepaalde keuzes uit, zoals het wel of niet opknappen van het huis, wel of niet een andere baan zoeken, wel of niet gaan verhuizen. Een professional zegt hierover: "eigenlijk worden ouders een soort van 'op pauze' gedrukt".

Een expert die zelf in het aardbevingsgebied woont en kinderen heeft zegt daarover "heel veel mensen hebben geen idee hoe het onder je huid gaat zitten". Deze gevoelens van onzekerheid, uitzichtloosheid en stress kunnen niet altijd verborgen worden gehouden voor de kinderen.

Wat je eigenlijk ziet is dat bij een aantal ouders die al zo lang in procedures zitten en zo lang aan het lijntje gehouden zijn er sprake (is) van chronische stress, en dusdanige uitzichtloosheid, dat mensen het gewoon niet meer trekken. Want je parkeert zoveel dingen die bij het normale leven horen (...). Je staat gewoon stil op een bepaald moment. (...) De wanhoop is af en toe zo groot dat mensen spontaan in emoties uitbarsten waar gewoon kinderen bij zijn.

Verschillende respondenten geven aan dat er niet alleen spanningen zijn bij ouders of tussen ouders, maar ook spanningen tussen burens en dorpsgenoten.

Merk je ook, hoor je ook spanning tussen ouders? Ja dat zeker. (...) Spanningen tussen de ouders, maar ook in de wijk. Die hele cohesie van zo'n een buurt, dat verandert gewoon enorm. Het zal niet de eerste wijk zijn waar burenruzies komen doordat de huizen net wat anders gebouwd worden. Een meter naar voren een meter naar achter, die buurman krijgt dit wel en die buurman krijgt dit niet. Die krijgt een compleet nieuw huis maar heeft zijn huis nooit onderhouden. Die krijgt ook een compleet nieuw huis maar heeft wel altijd zijn huis goed onderhouden. (...) er gaan ook mensen weg omdat ze zich niet meer thuis voelen in zo'n wijk. (...) wat een impact heeft het eigenlijk op zo een buurt en op zo'n gezin?

Leerkrachten en andere professionals

Leerkrachten zijn naast ouders misschien wel de belangrijkste volwassenen in het leven van kinderen en jongeren. Meerdere gesprekspartners merkten op dat leerkrachten van elkaar verschillen in hoe zij met de aardbevingsproblematiek omgaan in de klas. Een leerkracht die zelf ook thuis problemen heeft door de aardbevingen zal er misschien juist op school even niet mee bezig willen zijn. Terwijl anderzijds leerkrachten die niet in het aardbevingsgebied wonen er misschien geen voeling mee hebben en signalen bij kinderen dat ze ermee worstelen, niet oppakken. Niet alle leerkrachten vinden zichzelf de aangewezen persoon om gesprekken met kinderen en jongeren aan te gaan, ofwel omdat ze zichzelf niet competent genoeg vinden ofwel omdat ze vinden dat dit niet hun taak/rol is.

Ik (hoor) wel dat dat soms, leraren echt in een soort loyaliteitsconflict zitten van, moet ik dit nou wel of niet in de klas bespreken? Is dit nou een thema of niet? Want misschien heeft een docent er zelf ook eigenlijk geen zin meer in om het erover te hebben omdat die thuis ook in de shit zit, en het nou net even in de klas kan loslaten. Of misschien denkt die, als ik dit aan de orde stel, wat trek ik dan open en kan ik dat aan? Terwijl je weet misschien wel, rationeel, dat het voor kinderen goed is om d'r over te kunnen praten als ze dat willen. En dat juist school misschien een plek is waar ze dat wel makkelijker kunnen dan bijvoorbeeld thuis. (Maar) het kan ook niet altijd, omdat niet iedere leerkracht dat wil of daar vaardig in is. (...) En dat kinderen dat als geen ander natuurlijk aanvoelen.

We merken dat op scholen ze daar eigenlijk niet over willen praten, ook leerkrachten niet. Zo van, dat is thuis al heel veel een onderwerp, laten we ze daar hier een beetje voor beschermen.

Wat voor ouders en leerkrachten geldt, geldt in enige mate voor alle volwassenen met wie kinderen en jongeren in het aardbeving gebied te maken hebben. Sommige van deze professionals wonen zelf in het aardbevingsgebied en ervaren stress en zorgen van de afhandeling van schade en versterking Enerzijds kan dit ervoor zorgen dat zij er op hun

werkplek minder aandacht aan willen besteden. Anderzijds kan het juist ook zorgen voor een meer alerte houding voor het signaleren van problematiek.

En ja inderdaad het zijn ook vaak mensen die er gewoon goed zicht op hebben omdat ze er zelf ook wonen en daarom ook veel meer alert op zijn.

Interviewer: Zou dat verschil maken?

Ja dat denk ik ja. Tenminste voor mij heeft het wel veel erg meegespeeld dat ik hier woon met kinderen in het aardbevingsgebied. Dat je toch alerter bent op wat er kan spelen en zijn. Ik denk dat dat wel meespeelt ja. En ik spreek ook wel eens andere artsen, voornamelijk in opleiding, die hebben gewoon geen idee wat voor impact dat kan hebben op z'n kind en die staan er helemaal niet bij stil.

Hulpverleners en professionals die werkzaam zijn in het aardbevingsgebied, hebben niet allemaal dezelfde kennis en competenties om signalen op te pakken en erop in te gaan. In de volgende sectie (§ 2.2) gaan we meer in op hoe dit effect kan hebben op de kwaliteit van het aanbod van interventies en professionele steun voor kinderen en jongeren met een hulpvraag.

Regionale context

Verschillende respondenten schetsen hoe de aardbevingsproblematiek voor kinderen en jongeren bovenop al bestaande problematiek komt die te maken heeft met krimp in de regio. Zo kalft in sommige gemeenschappen het aanbod van vrijetijdsbesteding voor kinderen en jongeren buiten school af. Dat is overigens niet alleen het geval in het aardbevingsgebied; het geldt voor de bredere regio in de provincie Groningen en mogelijk ook daarbuiten. En krimp heeft uiteenlopende gevolgen voor kinderen en jongeren, al was het maar dat er gewoonweg minder kinderen/jongeren in de directe omgeving zijn om mee op te trekken. Maar ook is er daardoor sprake van verschraling van de (collectieve) voorzieningen, zoals scholen, de peuterspeelzaal, de bibliotheek, het jongeren centrum en het openbaar vervoer. Deze verschraling van de voorzieningen heeft weer tot gevolg dat er minder te doen is in de regio voor kinderen en jongeren en dat met name jongvolwassenen moeite hebben met het vinden van geschikte huisvesting:

Ik heb ook onlangs wat jeugd van het MBO geïnterviewd. Ook op basis van een toekomstbeeld. Nou, het zijn echt heel betrokken jongeren, maar ze blijven niet behouden voor de regio. En dit zijn wel mensen die je heel graag, omdat ze allemaal een zorg opleiding (hebben), heel graag voor de regio zou willen behouden. (..)

Interviewer: Wat maakt dat ze weg willen dan? Wat speelt daar?

Ja heel simpel gezegd: de leefbaarheid. Ik heb verschillende dingen gehoord. Hier, zeggen ze, is geen ene snars te doen in die hele regio. Er zijn twee plekken open en dan niet eens elke avond, en ze gaan weer vroeg dicht, en het is eigenlijk voor een andere doelgroep dan jongeren. En als je een keer iets leuk wilt gaan doen, bijvoorbeeld je favoriete band treedt ergens op in de Randstad, dan moet je daar echt een weekend voor vrij nemen, en een overnachting ergens zien te regelen. Bovendien de ervaring was ook dat het OV niet te best was in de regio. En wat mij eigenlijk ook opviel, was dat het eigenlijk heel lastig is om adequate huisvesting te vinden.

Vooraf voor jongere kinderen geldt daarbij dat zij door het tekort aan voorzieningen wat meer op huis zijn aangewezen. Er zijn minder mogelijkheden om tijdelijk aan thuis te ontsnappen als daar sprake is van stress.

Dus dat kind is aangewezen op spelen in de tuin, spelen met z'n ouders en het enkele vriendje wat af en toe eens een keer uitgenodigd wordt. Nou dat bepaalt dan zo'n kind van jongs af aan, vooral in zo'n situatie waarin er heel veel stress is en waar er heel veel negatieve ervaring met autoriteiten is.

De afkalving van voorzieningen wordt door de aardbevingsproblematiek en het afbrokkelen van de sociale cohesie versterkt. Zo maakt de hoge tol in tijd en energie die de aardbevingsproblematiek van volwassenen vraagt, het moeilijker om vrijwilligers te vinden. Ook omdat mensen het soms niet op kunnen brengen om met het leed van anderen geconfronteerd te worden of erover te moeten praten.

Mijn moeder is actief bij een vereniging. En die heeft door de versterking haar taken daar tijdelijk neergelegd. Omdat het haar gewoon veel te veel werd.

Ook voor de problemen van ouders geldt dat het vaak moeilijk is om de aardbevingsproblematiek los te zien van andere sociale problemen die deze regio kenmerken. Het betreft immers een kwetsbare regio met hoge werkloosheid, een overspannen woningmarkt en intergenerationele armoede in veel gezinnen. Veel respondenten wijzen erop hoe in een al kwetsbare regio de problemen op elkaar ingrijpen.

Ja het is altijd heel moeilijk om alle factoren precies uit elkaar te trekken, omdat... Enerzijds is het een krimpregio, dat zei ik net al. En de opleidingsniveaus liggen even wat lager dan elders in het land. Dus het is ook al een kansarme regio wat dat betreft. (...) En ja dat loopt wel erg (door elkaar), daar speelt ook die aardbevingsproblematiek precies. Dan loopt het toch behoorlijk door elkaar.

2.1.3 Impact

Wat betreft de impact op de langere termijn, spraken onze informanten zich in algemene termen uit. Er is nog weinig onderzoek beschikbaar en wellicht is het ook nog te vroeg om lange termijneffecten zichtbaar te maken. Een complicatie bij het vaststellen van de langere termijneffecten is dat de aardbevingsproblematiek verweven is met andere uitdagingen in de regio. Bovendien geldt voor kinderen/jongeren dat 'zij niet beter weten'. De aardbevingsproblematiek speelt al vrijwel hun hele leven en maakt daar een onvervreemdbaar deel vanuit. Daardoor is de problematiek soms moeilijk te isoleren. Toch geven onze respondenten verschillende tendensen aan, of denken door op hoe de korte termijneffecten die zij observeren, mogelijk kunnen doorwerken in de toekomst.

Schoolprestaties

Meerdere informanten wijzen er bijvoorbeeld op dat er signalen zijn dat de aardbevingsproblematiek impact heeft op het presteren van kinderen op school en dat vooral concentratieproblemen daarbij een rol spelen. Tegelijkertijd geven zij aan dat zij niet met zekerheid kunnen zeggen hoe groot die impact dan is.

Nou, we constateren dus dat door concentratieproblemen resultaten van kinderen op school (achteruitgaan). Kijk (...) de periode is te kort om te zeggen, dat is een trend. Zo lang volgen wij de kinderen nog niet. Dat doen wij nu ongeveer anderhalf jaar. Dus of dit een trend is of een momentum, dat dat moeten we nog onderzoeken.

We weten dat stress leidt tot concentratieproblemen. Dat zie je eigenlijk ook wel terugkomen. Maar de omvang, dat is echt onduidelijk.

Mentale gezondheid

Ook wat betreft de mentale gezondheid van kinderen en jongeren zeggen de informanten weinig met zekerheid te kunnen zeggen. Uit de (routine) data die beschikbaar zijn, weten zij dat het met de mentale gezondheid van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied minder goed gesteld is. Ook noemen respondenten mogelijk hechtingsproblemen, eenzaamheid en negatieve invloed van de aardbevingsproblematiek op de identiteitsvorming. Maar de precieze aard van psychische klachten, het verband met de aardbevingsproblematiek, en hoe die klachten over kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied verspreid zijn, is volgens verschillende respondenten nog niet voldoende (grootschalig) onderzocht. Een probleem bij het in kaart brengen van mentale gezondheidsproblemen is dat niet alle kinderen en jongeren die psychische of psychosociale

problemen ervaren ook daadwerkelijk hulp zoeken, en dus onzichtbaar blijven.

Ontworteling en vertrek uit de regio

Veel gesprekspartners merken op dat kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied ontworteld zijn, en bijvoorbeeld geen binding ervaren met de plek waar zij wonen; niet met huis waar zij wonen, maar soms ook niet met hun gezin.

Er ontbreekt een historische gegrondheid. Experts in een focusgroep zeggen hierover:

Er zijn (...) kinderen die gewoon niet kunnen aanwijzen aan vrienden en familie ik heb hier gewoond, ik heb daar gewoond, ik ben hier naar school geweest. Dat is gewoon allemaal weg. Dus die geschiedenis, waar je op voortbouwt, die is niet meer tastbaar of zichtbaar. Dat je dat niet meer goed kan uitleggen, daardoor kan je je ook gewoon heel onbegrepen voelen. (...) Ja. Dat je je niet makkelijk kan hechten en binden aan iets wat belangrijk voor je is. Dat gewortelde mist (...) Dat je meer een plant bent, zo een woestijn plant die alleen maar aan het rollen is.

Die ontworteldheid hangt niet alleen samen met het daadwerkelijk verdwijnen van tastbare geschiedenis, maar ook met de schade aan de sociale cohesie, met de aantasting van het sociale weefsel, zoals dat in de vorige paragraaf

naar voren kwam. In alle leefwerelden kan sprake zijn van een minder goed ingebed zijn. Ontworteldheid heeft invloed op de mate waarin kinderen plezier hebben in het hier en nu, maar ook op de mate waarin zij een perspectief ontwikkelen op de toekomst. Voor sommige jongeren heeft die ontworteldheid tot gevolg dat ze al snel het ouderlijk huis ontvluchten.

Er ontstaat een sfeer, bij die kinderen en jongeren, hier ga je dus weg. Toen wij zeiden tegen onze kinderen dat wij gingen verhuizen, en dus ook vroegen hoe zij dat vonden, was er geen sprankje van spijt, of jammer. Er heerst, merk ik ook bij hun vrienden: 'Groningen, het aardbevingsgebied, is een plek waar je weg moet gaan.'

Intergenerationeel overgedragen wantrouwen

In veel gesprekken kwam aan de orde hoe traumatische ervaringen van ouders op kinderen kunnen worden overgedragen. Als ouders het perspectief op de toekomst verliezen heeft dat impact op hoe hun kinderen de toekomst ervaren. In verband met de bredere problematiek van Groningen en de kwetsbare regio's wezen sommige experts op de diepe historische wortels van gevoelens van miskennis, verwaarloosd te zijn, en achtergesteld te zijn in vergelijking tot andere regio's in Nederland, in het bijzonder de Randstad. De manier waarop vanuit 'Den Haag' met de aardbevingen en de aardbevingschade is en wordt omgegaan

heeft dit gevoel van wantrouwen en cynisme naar de overheid en instanties versterkt.

In wezen schetsen de informanten wat in de literatuur benoemd wordt als de klassieke overdracht van een trauma cultuur, gekenmerkt door pessimisme of fatalisme, verlies van vertrouwen, met name in de overheid. Kortom, kinderen groeien op met de expliciete en impliciete boodschap dat de overheid niet te vertrouwen is. Tijdens een focusgroepbijeenkomst ontspon zich het volgende gesprek:

Maar in ieder geval: uit onderzoek blijkt (...) dat kinderen die in het aardbevingsgebied opgroeien, zich anders verhouden tot de overheid dan kinderen elders in het land. (...) een beeld van "de overheid, die zijn niet te vertrouwen". Dus dat is natuurlijk best problematisch als die lijn zo doorzet. Dan groeit hier straks een enorme groep jongeren op die zich zo verhouden tot de overheid. Wat gaat dat dan voor hun kinderen betekenen? Hoe gaan zij zich positioneren, als wantrouwen dan (nu) al zo aan de orde is?"

Want het blijkt dat kinderen in aardbevingsgebied hun juf bijvoorbeeld sneller wantrouwen dan kinderen die elders opgroeien.

Interviewer: Ah dus ook dus niet alleen de overheid?

Het is alle autoriteit. (...). Dus zou dat dan een angstcultuur of een wantrouwende cultuur (zijn)? Ik heb geen idee, maar het is wel opmerkelijk en ook wel schrijnend.

Wanneer volwassenen, jongeren en kinderen de overheid en mensen die zij als autoriteit ervaren niet meer vertrouwen, kan dit een drempel voor hen zijn om hulp te vragen wanneer er iets aan de hand is, zo vertelt een andere respondent:

Met heel veel van die volwassenen in het aardbevingsgebied (...) moet heel veel gebeuren wil je het vertrouwen weer (herstellen). Dat doorgeven van wantrouwen naar instanties aan kinderen is gewoon heel erg schadelijk voor de lange termijn. (...) Niet dat alle (hulp) instanties het op de juiste manier doen, daar los van, maar (er) niet meer (naar) durven vragen, naar iets wat buiten jouw vertrouwde gezinsbasis ligt (...). Dat kan heel kwetsend en kwalijk zijn voor de gezonde ontwikkeling van kinderen. Want soms heb je gewoon(hulp) nodig.

2.1.4 Kwetsbaarheid

Los van de intensiteit van problemen onderstrepen meerdere respondenten dat kinderen en jongeren sowieso meer kwetsbaar zijn dan volwassenen, of in elk geval op een andere manier kwetsbaar. Ze zijn nog in ontwikkeling, nog vatbaar en beïnvloedbaar. De meer stabiele basis van mensen op latere leeftijd, ontberen kinderen nog. Juist omdat kinderen

en jongeren in ontwikkeling, ‘in wording’ zijn, is de impact van (een stapeling van) problemen groot. En omdat ze nog jong zijn, hebben ze meer last van de problematiek, omdat het in verhouding voor hen langer duurt dan voor volwassenen. Zo zegt een respondent

Maar als iets een halfjaar duurt op een kinderleven, is dat wel heel lang hoor!

Daarnaast worden ook specifieke factoren genoemd die ervoor zorgen dat sommige kinderen en jongeren meer kwetsbaar lijken te zijn voor de gevolgen van de aardbevingsproblematiek dan anderen. Het gaat hier om de mate van blootstelling aan de risicofactoren, individuele kwetsbaarheden, verschillen door leeftijd en opleiding en complexe kwetsbaarheid door gezinsfactoren.

Langdurige blootstelling

De eerste categorie die vaak werd genoemd als wij vroegen naar kwetsbaarheid, zijn kinderen en jongeren die thuis, op school en in de buurt met meer impact van de aardbevingen te maken hebben of hebben gehad. Kinderen en jongeren worden extra kwetsbaar als zij vanwege de versterking of hersteloperaties vaak moeten verhuizen en/of ouders hebben die veel stress ervaren vanwege meervoudige schade:

In navolging van het onderzoek bij volwassenen, (...) zien we natuurlijk dat gezinnen met meervoudige schade, dat ouders daar de meeste stress van hebben. Dus het is wel een logische hypothese om te stellen dat kinderen die vaker zijn blootgesteld, langdurig zijn blootgesteld, dat de impact daarvan ook groter is.

In het algemeen, vertelt deze respondent met expertise op het gebied van doorwerking van trauma en andere problematiek, kan worden gesteld dat langdurige blootstelling aan risicofactoren zorgt voor extra impact.

Individuele kwetsbaarheden

Kinderen die specifieke kwetsbaarheden of functiebeperkingen hebben, zijn extra kwetsbaar voor de onveiligheid en onrust die de aardbevingsproblematiek teweeg heeft gebracht. Voorbeelden zijn kinderen met minder cognitieve vermogens, een lichtverstandelijke beperking maar ook kinderen met gevoeligheid voor depressie, kinderen met autisme of kinderen die op een andere manier gevoelig zijn voor verandering. Vaak is er daarbij ook sprake van een verwevenheid van kwetsbaarheden:

Ik denk klassiek de kinderen die het moeilijk hebben gehad vroeger op school. Die gepest zijn, of te maken hebben met gezondheidsproblemen zelf, of het gezin (heeft ermee te maken). Dat brengt per definitie een kwetsbaarheid met zich mee. Een soort afhankelijkheid of verminderd zelfvertrouwen.

Leeftijd en opleiding

Er bestaat tussen de respondenten geen overeenstemming over welke leeftijdsgroepen of opleidingsgroepen meer of minder kwetsbaar zouden zijn. Sommigen wijzen op de specifieke kwetsbaarheid van de jongste kinderen, anderen op juist de kwetsbaarheid van jongeren. Hetzelfde geldt voor opleidingsverschillen. Sommigen menen dat laagopgeleide jongeren harder worden getroffen, anderen noemen juist ook de hoger opgeleide jongeren. Deze verschillende visies hangen enigszins samen met de categorieën kinderen en jongeren waarmee de experts en professionals die wij bevroegen in hun eigen werk te maken hebben. Maar meer nog speelt mee dat elke categorie zo zijn eigen problematiek heeft en dat de relatieve kwetsbaarheid daarom moeilijk te wegen is.

Gezinsfactoren en complexe kwetsbaarheid

In veel interviews werd gesproken over de kwetsbaarheid van kinderen en jongeren in gezinnen die los van de aardbevingschade ook al met andere problemen worstelen. Te denken valt aan gezinnen die bestaanonzekerheid, die armoede ervaren, of waar schuldenproblematiek een rol speelt. Dit zijn niet zelden gezinnen waarin multi-problematiek voorkomt. Een veelgehoorde uitspraak is, “Voor gezinnen die al kwetsbaar zijn, komt dit er ook nog bij”. Het kan dan lastig zijn om de aardbevingsproblematiek als specifieke oorzaak van de problemen in een gezin aan te wijzen, maar ze speelt er wel een rol in:

Het is natuurlijk gewoon lastig om te zeggen dat het puur het feit is van de aardbevingen, het kan ook puur een soort opstapelingen zijn van allerlei problemen. De multi-problematiek die er natuurlijk ook wel veel is. En wat [de aardbevingen] dan net de druppel kan zijn die de emmer doet overlopen. Soms kan het ook heel erg één factor zijn, dat verschilt. Maar ik neig toch meer te zeggen dat het vaak multifactorieel is waar dit [de aardbevingen] dan nog bij komt.

Het feit dat de problematiek soms zo op elkaar ingrijpt, maakt de bespreekbaarheid van problemen in de klas soms lastig, denkt een respondent:

Het is fijn (...) dat het bespreekbaar kan zijn in de klas. Maar (er is) heel veel verschillende problematiek waarom hun concentratie bijvoorbeeld in de klas minder is. Dat is niet alleen de aardbevingsproblematiek. (Het) heeft met veel meer dingen te maken, die we daar wel ergens onder kunnen schuilen. Maar dat zijn dan vaak wel grote problemen. (Bijvoorbeeld) de scheidingsproblematiek, ruzie in de familie.

In een focusgroep wordt over deze complexe kwetsbaarheid gezegd:

Nou ik denk wel die kinderen die al andere problemen ondervinden. Dan denk ik wel even aan mijn oud-leerlingen. Als je hoofd al zo vol zit (met andere problemen). Een heel aantal van die kinderen wonen in Delfzijl Noord. Daar komt nog bij dat als je een nieuw huis krijgt, dat is heel leuk als je moeder de sleutel krijgt van het nieuwe huis. Maar, als in dat huis er niet al een behangetje aan zit en een vloerbedekking, hebben die kinderen dan straks een kamer zonder vloerbedekking en zonder behang? Dat is best mogelijk. Als we daar niks aan doen. En wat doet dat dan met je als kind?" "Ja eigenlijk als ze minder stabiele factoren hebben in het leven van een kind, minder dan je zelf eigenlijk zou willen. Een huis, wat in principe ook een stabiele factor (is) komt er dan ook nog bij.

2.1.5 Bronnen van veerkracht

In de interviews is ook ingegaan op de vraag wat kinderen en hun ouders al helpt om de gerezen problemen het hoofd te bieden. Verschillende respondenten vertellen dat kinderen en jongeren sowieso best flexibel zijn, en dat hun veerkracht niet moet worden onderschat. Waar ouders op zien tegen een verhuizing, kunnen kinderen bijvoorbeeld blij worden van het vooruitzicht op een mooier huis, vertelt een respondent. Verder wordt een scala aan concretere bronnen van veerkracht genoemd, binnen de verschillende leefwerelden van kinderen en jongeren.

Het gezin

Er wordt opgemerkt dat de gezinscultuur van invloed is op hoe kinderen met de problemen omgaan, bijvoorbeeld de mate waarin er over de problemen wordt gepraat met kinderen kan erg verschillen. Een geïnterviewde leerkracht zegt hierover:

Vooraf de cultuur van, praat je over dingen of niet. In het middelbaar onderwijs gaf ik geen les in aardbevingsgebied, maar gewoon in de stad Groningen. Sommige kinderen praten van nature over alles. En dan denk je van, zo, dat gooi je even op tafel! Maar (dat is) omdat ze dat thuis nou eenmaal zo gewend zijn. Terwijl (bij) anderen, daar moet je het eruit trekken.

De mate waarin en de manier waarop ouders met hun kinderen praten over problemen, hangt ook af van de mate waarin ouders zelf hoop en perspectief ervaren in de afwikkelingen van hun schadeherstel en versterking:

Ja dat hangt natuurlijk heel erg samen met vooral die schadeafhandelingen. Wat gaat er gebeuren als je in een versterkingsoperatie zit? En je ziet dat sommige ouders ervoor kiezen om hun kinderen daarvan weg te houden, dat kinderen daar weinig van weten, en zo op die manier te beschermen. Soms zie je ook dat ouders het er wel over hebben met kinderen, (hen) er niet bij betrekken, maar kinderen er wel van op de hoogte zijn. En soms worden kinderen ook deelgenoot gemaakt. Het hangt echt af van de mate waarin ouders nog in staat zijn om hoop te bieden voor kinderen volgens mij. Het perspectief te zien, en positief te blijven.

Respondenten noemen creatieve oplossingen van ouders om hun kinderen te beschermen tegen fysieke onveiligheid en spanningen die de afhandeling van herstel en versterking met zich mee kunnen brengen. Zo kiezen ouders ervoor om van slaapkamer te ruilen zodat de kinderen in de meest veilige plek van het huis slapen, wonen ze tijdelijk in een woonwagen in de tuin of gaan kinderen tijdelijk bij opa en oma wonen. Om kinderen niet lastig te vallen met gesprekken over procedures, voeren ouders dit soort

gesprekken soms niet meer thuis, maar bijvoorbeeld in de auto. In de praktijk blijken dit soort creatieve oplossingen echter vaak langer nodig te zijn dan gedacht. Soms zijn de grenzen van veerkracht wel bereikt, vertelt één van de respondenten:

Maar wel dat je toch ook merkt dat in dat soort situaties op een gegeven moment de rek er ook wel uit is.

Vrienden en vrije tijd

Praten met vrienden die in dezelfde situatie zitten als jijzelf, kan voor sommige kinderen en jongeren een goede uitlaatklep zijn, vertellen respondenten. In elk geval hoeft je aan hen niet zoveel uit te leggen, vertelt een jonge respondent, en ook als het er niet direct overgaat, kan het meewegen in een gesprek:

Is het [de aardbevingen] een onderwerp waar jullie over praten? Het is niet echt een gespreksonderwerp, maar het werkt af en toe wel op de achtergrond mee.

Andere kinderen en jongeren vinden het juist fijn om met vrienden niet te praten over de situatie thuis, omdat de aardbevingsproblematiek thuis de gesprekken domineert. Wanneer ouders, vrienden, burens en familie allemaal met een soortgelijk verhaal zitten, kan dit aan de keukentafel, maar ook op bijvoorbeeld verjaardagen, het gesprek van de dag

zijn. In die context noemen respondenten een belangrijke bron van veerkracht, namelijk de mogelijkheid voor kinderen en jongeren om even uit de situatie te zijn. Theater maken, sporten, dansen, muziek en andere activiteiten biedt hen tevens de gelegenheid om eventuele spanningen kwijt te raken. Jongeren willen eigenlijk helemaal niet zoveel bijzonders, vertellen ook jongerenwerkers. Ze zoeken vooral een plek om te hangen, te chillen en leuke dingen te doen in hun vrije tijd.

Ik denk altijd dat het heel goed is om uit je hoofd [te gaan]. Als je angst hebt, of je voelt je niet veilig, dan zit het allemaal in het hoofd natuurlijk. Of het kan ook in je lijf zitten natuurlijk. Ik denk als je sowieso ergens een plek hebt waar je erover kunt praten, dat het altijd goed is. Maar als je niet wilt praten, dan is het ook heel fijn om gewoon bezig te zijn. En dan kan creativiteit en theater maken, of dansen .... In dansen kun je ook heel veel spanning kwijt. Of schilderen (...). Ja, ik denk toch dat dat altijd heel goed kan helpen.

School

School biedt zowel een bron van stress als een bron van veerkracht. Eerder schetsten we al de impact die de versterking of verbouwing van een schoolgebouw kan hebben op kinderen en hoe de leefwereld van school onder druk kan staan. De mate waarin er op school aandacht besteed

wordt aan de gevolgen van gaswinning, bodemdaling en de afwikkeling van schade lijkt van school tot school te verschillen:

Op school is het wat ingewikkeld. Er zijn ook best veel scholen die zeggen 'Ja, bij ons speelt dat helemaal niet. En hebben kinderen er het eigenlijk helemaal niet over'. Scholen die soms zeggen: 'we besteden er niet veel aandacht aan want er wordt thuis al heel veel over gepraat.'

De school kan dus zowel een plek zijn waar een kind of jongeren zijn/haar verhaal kwijt kan, of juist een plek waar zij kunnen ontsnappen aan de problemen die er thuis spelen rond de materiele schadeafhandeling. Hoe leerkrachten aandacht besteden aan de aardbevingsproblematiek, bepaalt ook of kinderen wel of geen steun ervaren. Zo noemt een aantal respondenten een lespakket waarin onder meer aandacht is voor de oorzaken van aardbevingen. Dit kan kinderen helpen om beter te begrijpen wat er speelt in de regio. Dat kinderen ook leren om bij een aardbeving onder de tafel te gaan zitten, zorgt anderzijds bij sommige kinderen juist voor extra onrust en stress.

De gemeenschap

Zoals eerder geschetst, kunnen de procedures en de afwikkeling van materiele schade enerzijds voor onrust en

verdeeldheid zorgen in een dorp of gemeenschap. Anderzijds geeft juist die gemeenschap ook veel kracht aan de inwoners van het aardbevingsgebied.

Maar je ziet gelukkig ook (...) toch nog wel een hele hoop mensen die verbinding nadrukkelijk opzoeken. Omdat ze om zich heen uitval van gemeenschappen zien. Die denken: "Hé maar dat willen wij dus niet.' Want gemeenschap zorgt ook voor een bepaald draagvlak, of draagkracht. (Er zijn) dus best nog wat initiatieven met wijkfeesten of buurt-barbecues.

En hoewel verschillende respondenten schetsen hoe Groningers, vooral de jongere generatie, het aardbevingsgebied zouden willen verlaten, is er zeker ook geworteldheid en trots op de regio.

Dat zie je sowieso. Ik doe veel onderzoek bij Appingedam. Dit is eigenlijk wat je altijd ophaalt: ze zijn heel trots op hun stadje daar.

Media-aandacht

De toegenomen media-aandacht voor de aardbevingsproblematiek in het algemeen en de impact op kinderen en jongeren in het bijzonder, is volgens verschillende respondenten een belangrijke ontwikkeling. Bewoners van het aardbevingsgebied voelen zich meer

gezien en gehoord, en kinderen en jongeren kunnen hun verhaal kwijt in bijvoorbeeld een film, podcasts of in nieuwsuitzendingen. Maar deze media-aandacht heeft ook een keerzijde, merkte een respondent die vanuit haar functie vaak het gesprek aangaat met jongeren:

Toevallig sprak ik een hele tijd geleden een groepje kinderen. En ik stelde ze gewoon heel open wat vragen. Nou, toen reageerden ze er ook meteen op: Mevrouw waar komt dit in? Waar gaat u dit in schrijven?" Dat ik ook reageerde van: "Nou", hoezo? Nou, het is niet voor de krant". En toen vroeg ik daar ook op door. En toen gaven ze aan dat ze wel vaker met een journalist of met iemand van de krant hebben gesproken. Dus eigenlijk is dat hun beeldvorming al: als het over de aardbeving gaat, dan is het voor de media. (...) Maar ook wel 'Ik heb al twee keer in de krant gestaan'. En: Oh ja, ik heb het Jeugdjournaal (...) al te woord gestaan". Dus dat het echt een beetje een concurrentie onderling werd van: wie heb je dan al gesproken?

2.2 Bestaand aanbod

In deze paragraaf bespreken we de resultaten die zowel betrekking hebben op het bestaande aanbod aan psychosociale ondersteuning en interventies voor kinderen en jongeren als op de kwaliteit van dit aanbod. In paragraaf 2.2.1 komt de sociale kaart aan de orde, in paragraaf 2.2.2

worden aspecten van de kwaliteit van het aanbod uitgelicht. Het bleek lastig om van elke interventie en organisatie apart zicht te krijgen op de kwaliteit. Enerzijds heeft dat te maken met de beperkte tijd die beschikbaar was voor dit onderzoek, anderzijds bleek in de praktijk dat het aanbod vaak niet heel goed (online) vindbaar is, laat staan dat informatie over kwaliteit vindbaar was. Bovendien lijkt het erop dat het onderzoek naar de effectiviteit en kwaliteit van het aanbod nog in de kinderschoenen staat: er is hierover waarschijnlijk gewoonweg nog niet zoveel bekend. Vanuit de interviews kunnen we daarom vooral in z'n algemeenheid spreken over de kwaliteit van het aanbod voor kinderen en jongeren in de regio. Wanneer respondenten relevante uitspraken deden over specifieke interventies, is dit ook meegenomen in de resultaten.

2.2.1 Sociale kaart

In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van interventies die gericht zijn op het psychosociaal welbevinden van kinderen/jongeren én van hun ouders. Verschillende respondenten in ons onderzoek geven aan dat een deel van de problematiek van kinderen voortkomt uit stress van ouders die doorwerkt in hoe zij hun kinderen opvoeden. Daarnaast wordt aangegeven dat niet alle professionals die met kinderen/jongeren in het aardbevingsgebied werken, weten welke problematiek er speelt en hoe dit van invloed is op kinderen en jongeren. Daarom is in dit schema ook een overzicht

opgenomen van hulpbronnen voor professionals. Er is een onderscheid gemaakt tussen algemeen (vaak landelijk) aanbod, en aanbod dat zich specifiek richt op de regio/aardbevingsproblematiek. De sterke versnippering van het aanbod maakte het niet mogelijk binnen het tijdsbestek van het onderzoek de inventarisatie te specificeren naar dorp/gemeente en per voorziening.

Een belangrijke nevenuitkomst van de deskresearch voor de sociale kaart is de geringe online vindbaarheid van het aanbod aan psychosociale hulpverlening. We hebben een 'mindmap' ontwikkeld die de online (on)vindbaarheid van het aanbod weergeeft vanuit het perspectief van een jongere die zich ervan bewust is hulp nodig te hebben en op zoek gaat op het internet. Deze mindmap biedt een overzicht van de verschillende stappen en bronnen die een jongere kan verkennen tijdens de zoektocht naar mentale ondersteuning en hulplijnen. De mindmap is op aanvraag beschikbaar bij de onderzoekers.

Een aantal punten valt op in dit overzicht. Ten eerste zijn er veel URL-links die niet werken of *outdated* zijn. Op de website van de provincie wordt bijvoorbeeld nog verwezen naar de 'oude' gemeentes die tegenwoordig zijn samengevoegd in Gemeente Eemsdelta. Bij het zoeken kom je ook vaak terecht in loops, waarbij wordt vermeld dat er meer informatie staat

op een volgende pagina, maar op die pagina weer verwezen wordt naar de vorige pagina.

Ten tweede verwijzen veel (gemeentelijke) websites naar andere steunplatforms, zoals Stut en Steun. De focus van de meeste van dit soort platforms/organisaties ligt vooralsnog op (hulp bij) het juridische en economische deel van de schade van gaswinning, en niet bij psychosociale ondersteuning. Websites zoals Gronings Perspectief en het Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen bieden nieuwsartikelen en onderzoeksrapporten die diepgaandere inzichten en informatie bieden over de gevolgen van aardbevingen, inclusief de mentale impact op bewoners. Maar nergens wordt vervolgens verwezen naar mogelijke hulp voor inwoners die daadwerkelijk kampen met psychische problemen.

Ten derde komt naar voren dat gemeenten het vaakst verwijzen naar algemene hulpbronnen, zoals de GGD-Groningen, de huisarts en de Kindertelefoon. Op de gemeentelijke websites staan soms wel aardbeving-specifieke hulpbronnen vermeld, bijvoorbeeld verwijzingen naar het aanbod voor kinderen/jongeren, zoals de aardbevingscoaches. Niet altijd zijn hierbij contactgegevens vermeld. Opvallend is dat op websites van gemeenten nauwelijks aandacht is voor landelijke programma's die gericht zijn op het mentaal welbevinden van jongeren.

2.2.2 Kwaliteit van het bestaande aanbod

In de interviews met experts en professionals is gereflecteerd op de kwaliteit van de aangeboden psychosociale hulpverlening. Hoewel respondenten enthousiast zijn over sommige aardbevings-specifieke interventies, komt uit de gesprekken over de hele linie toch een minder positief beeld naar voren. Enerzijds ontbreekt bij de reguliere kanalen voor psychosociale hulpverlening vaak specifieke kennis en expertise met betrekking tot de psychosociale gevolgen van de aardbevingsproblematiek. Ook lijkt het soms afhankelijk van de professional die je treft of hieraan wel of geen aandacht wordt besteed. Anderzijds is het meer specifiek op de aardbevingsproblematiek gerichte aanbod dat er wel is moeilijk vindbaar, sluit het niet altijd goed aan bij wat er werkelijk nodig is, is het meer gefragmenteerd dan wenselijk en bovendien weinig duurzaam. Meer in het algemeen wordt een gebrek aan regie en samenhang gesignaleerd. Hieronder gaan wij dieper in op deze resultaten.

Signalering en toeleiding

Meerdere informanten wijzen erop dat een jongere met psychosociale problemen, of zijn ouders, zich er niet per se bewust van zullen zijn dat die problematiek aardbeving gerelateerd is. In de woorden van een informant:

Het is niet zo dat mensen (denken) van; hé, ik heb last van een aardbevingsprobleem, ik ga hulp vragen want ik heb te veel stress. Zo werkt het niet (...) En dat is ook een illusie om te denken dat het wel zo gaat werken.

Kinderen en jongeren die opgegroeid zijn met de problematiek kennen soms ook niet anders dan deze situatie, zoals we eerder zagen (§ 2.1.3). Voor kinderen kan het soms dan ook lastig zijn om effecten van de aardbevingsproblematiek te verwoorden, vertelt een professional die met kinderen werkt. Een andere professional, die met name met volwassenen te maken heeft, deelt dit inzicht:

Wij hebben het er hier nu over. Maar voor kinderen, om daar echt zo deze woorden aan te geven, dat is natuurlijk ook lastig voor kinderen.

Een complicerende factor hierbij is, en dat komt in enkele interviews naar voren, dat kinderen of jongeren op het moment zelf misschien geen behoefte hebben aan hulpverlening, maar dat zij pas achteraf en met terugwerkende kracht gaan inzien dat de dingen die zij hebben meegemaakt, hun sporen hebben achtergelaten.

Zegt hij het op het moment dat hij kind is, of pas op het moment dat hij jongvolwassen is, en uit de situatie stapt, en dan in één keer tot het besef komt van 'Hé, bij mijn ging dat allemaal...Dat was niet leuk. Dat huis voelde niet goed, het voelde niet fijn'. Deze realisatie kan heel best pas komen op jongvolwassen leeftijd.

Deze kwestie hangt tevens nauw samen met het hiervoor beschreven complexe karakter van de problemen waarmee jongeren en hun gezinnen kunnen worstelen (zie § 2.1.4). Waar de aardbevingsproblematiek andere bestaande problemen versterkt, of deel is van een cumulatie van problemen in gezinnen, is het noch voor de jongere zelf of zijn ouders, noch voor hulpverleners eenvoudig om de puzzel op te lossen welk aandeel de aardbevingsproblematiek in de kluwen van problemen speelt – en of daaraan specifieke aandacht gegeven moet worden. Soms is het daarom niet zozeer een zaak voor jongeren met psychosociale problemen om hulp te vinden, maar is het voor professionals en hulpverleners lastig om de jongeren te vinden die baat zouden kunnen hebben bij een bepaald aanbod. Een hulpverlener vertelt:

Op het moment dat ik dit werk ging doen, dacht ik van er zullen veel vragen zijn, dus laat maar komen. Nou toen kwam er niks. Daar was ik verbaasd over. Toen ben ik gewoon bij mensen aan gaan bellen waarvan ik wist dat ze voor sloop/nieuwbouw zouden gaan. En toen werd ik gewoon meteen bij 70% binnengelaten en toen kwamen er hele verhalen. Dus mensen lopen ook niet heel erg te koop met hun problemen. Dus soms moet je ook inderdaad gewoon iets aanbieden om te zorgen dat wij er een vinger achter krijgen.

Wanneer een ouder of jongere met een hulpvraag uiteindelijk (een ingang naar) hulpverlening gevonden heeft, bijvoorbeeld bij het consultatiebureau, een leerkracht of de huisarts, hangt het af van de competenties van deze hulpverlener of die aan een mogelijke relatie met de aardbevingsproblematiek denkt. Daarbij verschilt de mate waarin men zich competent voelt om in gesprek te gaan hierover van professional tot professional, zoals ook al naar voren kwam in de beschrijving van de ervaringen van kinderen en jongeren (paragraaf 2.1.2). Er zijn professionals die geen psychosociale zorg in hun portfolio hebben, maar door hun directe contact met kinderen en jongeren wel een gereede kans hebben om problemen te signaleren. De informanten noemden verschillende volwassenen om jongeren heen die zo'n functie kunnen vervullen. Leerkrachten worden vaak genoemd, wat niet verwonderlijk is omdat zij kinderen

en jongeren op dagelijkse basis van dichtbij meemaken, en de school de plek is waar in principe alle kinderen komen. Maar er zijn verschillen van mening in welke rol leerkrachten in de psychosociale zorg met betrekking tot de aardbevingsproblematiek zouden moeten vervullen. Hoewel psychosociale problemen bij kinderen interfereren met hun leren, betekent dit immers niet dat daarmee de psychosociale zorg ook bij leerkrachten terecht moet komen, of dat leerkrachten daartoe voldoende zijn opgeleid. De primaire taak van een leerkracht ligt toch bij het lespakket, de bewegingsvrijheid om andere dingen op te pakken is beperkt. Een respondent geeft aan:

Het moet niet opeens zo zijn dat de school nog meer erbij gaat krijgen terwijl ze het er al moeilijk mee hebben. Dus ik denk dat het vooral verbonden moet zijn, het moet niet zo zijn dat de school er gewoon per definitie meer taken door gaat krijgen.

Ook andere professionals die wonen en werken in het aardbevingsgebied, bijvoorbeeld in de jeugdzorg, of vrijwilligers in het jeugdwerk, verschillen volgens onze informanten in hoeverre zij een rol willen of kunnen spelen in de toeleiding van jongeren naar de reguliere zorg. Daarbij zijn de reguliere routes en mogelijkheden wellicht niet bij alle professionals goed bekend:

Ik heb soms ook niet het idee als bijvoorbeeld zo'n aardbevingscoach in het gezin komt en die ziet problemen (...), of zij de route naar bijvoorbeeld jeugdgezondheidszorg weten te vinden.

Kortom, vanuit het perspectief van een jongere met problemen is het vinden van goede zorg op meerdere niveaus afhankelijk van de kennis, standpunten en competenties van de professionals of volwassenen die hij op zijn zoektocht, al dan niet toevallig, tegenkomt.

Dekking en passende interventies

Verskillende respondenten noemen als belangrijkste wens van kinderen en jongeren (en hun ouders) ten aanzien van de toekomst, dat ze eigenlijk überhaupt geen extra aandacht, projecten of gedoe willen, maar dat ze vooral willen dat alles weer 'gewoon wordt':

Als je kinderen vraagt die zeggen dat het zo snel mogelijk voorbij moet zijn, dat daar op geïnvesteerd moet worden. Als je de kinderen zelf vraagt.... Ja, dat ze gewoon snel door zo'n proces heen willen. Een verstevigd huis en klaar met alle ellende wat betreft alle aardbevingsproblematiek.

Ook was er overeenstemming tussen de informanten dat de keuzes voor (financiering van) interventies niet altijd gestuurd worden door 'de vraag', dat wil zeggen door een

vaststelling van wat er daadwerkelijk nodig is. Een informant verwoordde het probleem treffend:

Nou ik denk het is lastig in te schatten waar de gaten zitten als je niet een heel duidelijk beeld hebt waar de vraag zit. (...) Wij konden heel duidelijk wel aangeven wat het aanbod was. Maar of dat nou per se aansluit bij wat een bewoner nodig heeft, dat is onduidelijk. Dus om dat een keer heel goed in kaart te brengen voor volwassenen, en ik denk dus ook voor kinderen, is heel belangrijk. En dat eigenlijk zou de basis moeten zijn van elke interventie die je weer in gaat zetten. Hoe dat puzzelstukje dan weer past.

Veel informanten pleitten voor een betere aansluiting bij wat verschillende mensen, ook kinderen, nodig hebben. Als de kinderen en jongeren in verschillende mate last hebben van psychosociale problemen gerelateerd aan de aardbevingsproblematiek, betekent dat interventies zich aan die verschillen zouden moeten aanpassen. Dat een interventie specifiek gericht is op een bepaalde groep kinderen of jongeren, gebeurt niet vaak, maar toch gaven informanten verschillende voorbeelden van kleinschalige initiatieven die voor jongeren grote positieve levensveranderende effecten kunnen hebben. Bijvoorbeeld:

Ik noem maar een rijdende Popschool, of (...) een jeugdtheaterschool De Steeg. Die projecten draaien met jongeren. Waar in een keer jongeren ontdekken: wow, dit kan ik dus, dat wist ik niet.

De informanten maken in dit verband onderscheid tussen enerzijds problemen die op individueel niveau spelen en anderzijds problemen die weliswaar individuen raken, maar die spelen op het niveau van de gemeenschap, bijvoorbeeld het dorp. Interventies zouden op alle niveaus ingezet moeten worden, en zich bijvoorbeeld ook moeten richten op het beschadigde sociaal weefsel. Dat laatste vraagt om een langetermijnvisie. Deze informant verwoordt het als volgt:

Ja wat ik nog wel wil zeggen is dat, het lijkt (...) dat er oplossingen nu worden gekozen, waarmee je gewoon op korte termijn mensen huisvesting kan bieden, een dorp weer opbouwt, mensen een schadevergoeding kan geven. Dat is allemaal gericht op korte termijn schadeafhandeling. (Maar) wat je nu ziet is dat eigenlijk uit veel dorpen, leefgemeenschappen de ziel een beetje weg is.

Er komt een gevarieerd palet aan oplossingsrichtingen naar voren uit de gesprekken op de vraag hoe het aanbod beter aangepast kan worden op de verschillende behoeften van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Enkele gesprekspartners noemen de afwezigheid van goede,

overkoepelende data over de effectiviteit van en tevredenheid over interventies als probleem. Er vinden wel mooie onderzoeksprojecten plaats, maar die zijn vaak kortdurend en kleinschalig. De politieke agenda van een organisatie kan er vervolgens voor zorgen dat er fondsen gaan naar interventies waarvan niet vaststaat dat ze een antwoord geven op een daadwerkelijke vraag en waarvan de effectiviteit niet vaststaat. Andere gesprekspartners kiezen een meer praktische benadering. Hoe dichter een professional in zijn werk bij jongeren en hun gezinnen staat, en hoe meer vrijheid zij krijgen om in te spelen op wat zij in de praktijk tegenkomen, hoe meer zij het aanbod passend kunnen maken. Een aardbevingscoach vertelt:

Nou ja, dat zijn dingen die we hieraan kunnen gaan omdat we hier alle vrijheid krijgen om te doen wat ons voor de voeten komt waarvan wij denken dat het goed is voor de inwoners. (...) Ik hoop vooral dat binnen alle gemeentes zo snel mogelijk mensen zitten die dezelfde vrijheid voelen, die de dezelfde vrijheid hebben. Die gewoon samen kunnen gaan brainstormen, die 'wat kom ik tegen' (en), 'wat kom jij tegen' met elkaar verbinden.

Onze gesprekspartners waren het er unaniem over eens dat aansluiting bij daadwerkelijk ervaren problemen alleen kan plaatsvinden als burgers, en dus ook kinderen en jongeren,

vanaf het begin inspraak en zeggenschap gegeven wordt. Een geïnterviewde zegt daarover:

Want het gaat om hen en over hen, dus zij weten zelf het allerbest wat zij nodig hebben en op wat voor manier. En (...) de tools en de middelen: dat dat daar misschien even iemand anders voor nodig is die daarin helpt te begeleiden dat is prima, maar ik denk: van A tot Z bewoners betrekken.

Je kan wel allemaal leuke dingen organiseren, maar je weet niet of het gebied daar behoefte aan heeft. (...) Je moet je eerst afvragen, hebben die kinderen daar wel behoefte aan? Is het niet leuker dat ze gewoon ergens een skateparkje aanleggen waar ze kunnen spelen, of dat er een sportveldje extra bij komt? (...) Je moet eigenlijk kijken 'waar ligt de behoefte van het kind', in plaats van ze eigenlijk wat op te leggen.

Daarbij moet het om daadwerkelijke participatie gaan:

En het belangrijkste wat ik hoor is, als je ons gaat betrekken zorg er dan alsjeblieft voor dat er iets met onze stem gebeurt. (...) wij hebben een mening over heel veel dingen, wij willen heel graag participeren en meedenken en in van alles meedoen. Maar alsjeblieft, zorg dat er iets mee gebeurt.

(...) En niet alles wat zij zeggen zal realistisch of haalbaar zijn maar ga daar het gesprek over aan. Zelfs hele kleine kinderen begrijpen het echt wel als iets niet kan. Als er rustig uitgelegd wordt dat het niet kan en als je dan kijkt maar wat kan er dan wel. En dat is niet echt leeftijd gebonden.

Kinderen en jongeren op deze manier betrekken zorgt niet alleen voor aansluiting op wat zij nodig hebben maar ook op waar kinderen sterk in zijn. Meerdere informanten spreken erover dat kinderen veerkrachtig zijn. Een informant zegt:

Bij kinderen zit gewoon die intrinsieke motivatie om dingen te onderzoeken. Om betrokken te willen zijn. Erbij te horen. En als je daar goed gebruik van maakt, ja dan kan je echt wel dingen ten positieve keren denk ik.. (...) Het heeft ook wel gewoon iets te maken met, (...) het gevoel hebben weer een beetje regie te pakken op je eigen toekomst. En het heeft te maken met zien dat er meer mogelijk is dan je dacht. Dus met het aanbieden van perspectief.

Inbedding, verbinding en regie

In de gesprekken wordt vaak het probleem van fragmentatie en gebrek aan overzicht van het aanbod aan de orde gesteld, in overeenstemming met het beeld dat we eerder hebben geschetst (§ 2.2.1). Een reden voor fragmentatie die wordt genoemd is dat het aanbod per gemeente verschilt en

er op ambtelijk niveau weinig tussen gemeenten wordt samengewerkt en dus ook weinig van elkaar wordt geleerd. Het gebrek aan overzicht van wat er aan aanbod is, zorgt er ook voor dat er geen duidelijke inbedding is voor mooie nieuwe projecten die goedbedoeld worden gefinancierd en ontwikkeld. Geld voor initiatieven of interventies komt uit verschillende potjes en verschillende lagen van beleid en bestuur. Zonder af te willen doen aan het belang van die 'nieuwe schakeltjes' die worden toegevoegd aan het aanbod, signaleren gesprekspartners dat die vernieuwingen plaatsvinden zonder goede afstemming tussen (zorg) partijen. Politieke motieven, bijvoorbeeld van een minister om aan de kamer te laten zien dat er wel degelijk wat gebeurt, kunnen het zicht op wat er werkelijk nodig is vertroebelen.

Voorbeelden van fragmentatie en gebrek aan overzicht die we hoorden in de interviews waren onderwijspakketten die door onbekendheid op de plank blijven liggen, een beperkte mate van bekendheid met het aanbod van de Aardbevingsacademie, onbekendheid met de aardbevingscoaches bij inwoners, en initiatieven die los van bestaand jongerenwerk worden geïnitieerd. Een geïnterviewde zegt over deze fragmentatie:

Elke keer kom je er weer achter dat er eigenlijk toch nog weer iets nieuws is. Ik was laatst in het Forum en toen speelde er ook in een keer een theatergroep van jongeren die iets gingen vertellen over de aardbevingen. Daar had ik nog nooit van gehoord. Dus er zijn ook heel veel initiatieven en sommige initiatieven krijgen ook niet altijd genoeg aandacht. En sommige mensen zoeken ook juist de aandacht niet op omdat dat niet is wat ze willen.

Gebrek aan overzicht zorgt ervoor dat partijen die aanbod ontwikkelen niet altijd van elkaar weten dat ze met dezelfde dingen bezig zijn of dat er al initiatieven lopen waarmee men onbedoeld gaat concurreren. Veel initiatieven vinden plaats zonder verbinding met de reguliere zorgstructuren, bijvoorbeeld ook omdat ze in de culturele sector plaatsvinden. Omdat er geen overzicht is, en niet alles met onderzoek gepaard gaat, is niet duidelijk welke kinderen en jongeren er met de initiatieven worden bereikt of gemist. Wel duidelijk is dat er een integrale benadering van de psychosociale problemen van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied ontbreekt, waarbij wordt aangesloten op de verschillende niveaus van behoeften en naast de kinderen en jongeren zelf ook de belangrijke volwassenen in hun omgeving worden meegenomen, zoals ouders en leerkrachten.

In hoeverre vindt u dat het bestaande aanbod goed samenhangt op dit moment?

Nou, ik denk voor de jeugd nog niet. Daarom zit je hier denk ik ook, om dit onderzoek uit te voeren. Om toch eens bij elkaar te zoeken 'waar zit dan wat'. En dan proberen die krachten te bundelen inderdaad.

Het gebrek aan overzicht en samenhang hangt samen met het gebrek aan regie over het geheel van het aanbod dat sommige informanten signaleren, zonder overigens te benoemen hoe die regie gevoerd zou moeten worden, of bij wie die regie zou moeten liggen. Wel is duidelijk dat in het zoeken naar regie niet alleen verbinding gezocht moet worden tussen de verschillende (lagen van) instanties en professionals, maar ook tussen de aanbieders van zorg en de kinderen, jongeren en ouders en andere volwassenen om hen heen op wie de zorg is gericht. Meer regie kan op die manier ook bijdragen aan het vergroten van de duurzaamheid van interventies:

Er is geen regie. Er wordt geen regie gevoerd. En dat is echt ontzettend hard nodig om te zorgen dat er duurzame verbeteringen komen.

Duurzaamheid

De noodzaak van inbedding en regie, maar ook van een breed ontwikkelingsperspectief op wat jongeren nodig hebben, werd door informanten rechtstreeks verbonden met de duurzaamheid – vooral in de zin van *bestendiging* (blijvend effect sortierend) – van interventies. Door onze gesprekspartners werd dit begrip op twee elkaar overlappende manieren ingevuld, geheel in lijn met hoe zij naar vraag-gestuurde (i.p.v. aanbod-gestuurde) interventies kijken: het kan gaan om duurzaamheid van interventies in het leven van een individuele jongere en/of om duurzaamheid van interventies voor het collectief, bijvoorbeeld de dorpsgemeenschap. Wat betreft het eerste zegt een informant bijvoorbeeld:

Als je programma's voor jongeren organiseert, focus je niet alleen op die aardbevingen maar juist zo breed mogelijk zodat die ontwikkeling van die kinderen en jongeren op het meest brede vlak gewaarborgd wordt. (...) Ja, als een kind op alle vlakken groeit dan kan dat ook beter die aardbevingen handelen.

En een andere informant, over het voor een individuele jongere structureel iets kunnen betekenen:

Want daar heb je het over inderdaad de knopjes waaraan je kan draaien om een jongeren een nieuw inzicht te geven over zichzelf, wat een leven lang meegaat. Waar die echt iets aan heeft. Dus een nieuw zelfvertrouwen te geven, en ideeën over waar (...) waar zijn talenten liggen. Dus duurzame interventies kunnen overal zitten. Die kunnen zitten bij die ene briljante docent die die heel goed weet, waar hij die kinderen dat duwtje in de rug kan geven. Maar kan ook zitten bij dat leerlingen (in specifieke programma's) kunnen kennis maken met een soort onderwijs waar ze echt vleugels van krijgen.

Waar duurzaamheid wordt verbonden met regie of met participatie wordt het beschreven in termen van structurele en daarmee langdurige inbedding in de samenleving. Enkele citaten uit de gesprekken om dit te illustreren:

Duurzaam iets betekenen voor jongeren, gaat in mijn opdracht over het bouwen van een infrastructuur waarmee je echt jongeren kan laten, jullie doen er iets toe. (...) Om jongeren een stem te geven, moet je iets bouwen wat structureel is, wat herkenbaar is. En wat er over twintig-dertig jaar nog steeds is.

Als je het dan hebt over duurzame oplossingen, als je de regie grotendeels bij de bewoners zelf legt, (...) als het loopt ja dan kun je de groep professionals of hoe je het ook noemt, die gaan later weer verder met andere projecten, maar dan is dat project dat daar gelopen heeft is iets dat blijft. Omdat mensen dat zelf dragen, en zelf het belang inzien.

Het actief laten participeren van kinderen en jongeren en het aansluiten bij de lokale context noemen respondenten als belangrijke factoren ter bevordering van duurzaamheid. Deze vorm van duurzaamheid van interventies hangt tevens nauw samen met het willen voorkomen van negatieve langetermijneffecten, met name de intergenerationeel overgedragen cultuur van wantrouwen, waarover wij eerder schreven (§ 2.1.3).

Meerdere respondenten geven aan dat je inbedding en duurzaamheid alleen bereikt als je aansluit bij de lokale context en het bestaande aanbod. In een groepsgesprek met professionals die met jongeren werken, ontspan het volgende gesprek naar aanleiding van de vraag naar hun eigen droom voor de toekomst:

In ieder geval een langetermijnplan. Want al dat ad hoc gesnipper, gedoe, dat is allemaal leuk, maar dat is in mijn beleving met name politieke PR, en wat hebben de mensen eraan?

En ook gewoon 'normaal'. Gewoon wat iedereen hier wil. Gewoon niet te veel poespas. Dat je gewoon met elkaar kan opgroeien, en gewoon kan leven. In een gezond klimaat, in een leuke samenleving. We hoeven niet anders te zijn dan de anderen. Hetzelfde wat de doelgroep ook wil. (...)

En wat nog meer, wat is goed voor de regio?

Dat wat goed werkt, dat uitbouwen. De organisaties, de samenwerkingen die je hebt. Geld dat er ergens naar toe gaat, dat laten zitten, dat uitbouwen. En niet, wat zij ook zegt, allemaal losse projectjes gaan doen. Maar wat goed gaat vasthouden, en wat niet goed gaat eruit kicken. (...)

En het ook leggen daar waar het hoort, of waar het zou moeten horen.

niet (alleen) gedacht moet worden aan het economische rendement, maar ook aan de mate waaraan iets (op termijn) kan bijdragen aan de leefbaarheid.

Naast deze algemenere principes van participatie en aansluiting noemt een aantal respondenten ook concretere suggesties om de duurzaamheid van interventies te bevorderen. Zo meent een informant met wat meer afstand naar de dagelijkse praktijk (derde schil) dat duurzaamheid een criterium zou moeten zijn waaraan je initiatieven zou moeten afmeten voordat je erin investeert. Een andere expert geeft aan dat er wanneer er geïnvesteerd wordt in de regio,

3. Conclusies

Dit onderzoek heeft het aanbod van ondersteuning en interventies voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in kaart gebracht en vanuit de resultaten kunnen we conclusies trekken over hoe dit aanbod verbeterd kan worden opdat het beter aansluit bij de behoeften van kinderen en jongeren.

We vinden het belangrijk om voorafgaand aan de conclusies het volgende op te merken. Alle respondenten geven aan dat het noodzakelijk is om niet alleen aanbod te ontwikkelen dat gericht is op de gevolgen van de aardbevingsproblematiek, maar dat dit alleen werkt als ook de oorzaak wordt aangepakt. De meest urgente behoefte van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied is een herstel van stabiliteit en rust in hun thuis-, school- en leefomgeving. Zicht op helderheid van procedures is daarbij een noodzakelijke voorwaarde. Wanneer volwassenen (ouders, leerkrachten, etc.) meer duidelijkheid en zekerheid hebben over de afwikkeling van herstel en versterking, zal hun stress en onrust afnemen en kunnen zij fysiek en emotioneel weer meer beschikbaar zijn.

Vanuit de resultaten kunnen we daarnaast drie overkoepelende conclusies trekken met betrekking tot de (door)ontwikkeling van de individuele psychosociale hulpverlening en collectieve preventieve interventies voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. De complexiteit van de problematiek vraagt om een integrale aanpak, aanbod op alle preventieniveaus is nodig en regie is noodzakelijk om het collectieve en individuele aanbod duurzaam (door) te ontwikkelen. We lichten deze conclusies hieronder verder toe.

3.1 Complexiteit vereist een integrale aanpak

Uit de resultaten blijkt dat de aardbevingsproblematiek negatief doorwerkt in alle leefwerelden waarin kinderen zich ontwikkelen: van het gezin en de school tot en met hun buurt en vriendschappen. De negatieve effecten beslaan bovendien allerlei ervaringsdimensies: van heel concreet en materieel (bijvoorbeeld moeten verhuizen, een beschadigd schoolgebouw of een onveilige route) tot meer abstract (bijvoorbeeld ouders en andere belangrijke volwassenen die minder beschikbaar zijn, onhelderheid over de toekomst, verlies van sociale cohesie in de buurt). Dit alles werkt door op het psychosociaal welzijn van kinderen, waarbij vooral chronische stress en gevoelens van onveiligheid en ontworteling, en verlies van identiteit, levensplezier en toekomstperspectief worden genoemd.

Er is nog weinig data met betrekking tot de langere termijneffecten van de aardbevingsproblematiek bij kinderen en jongeren beschikbaar. Wel komt uit onze resultaten naar voren dat men (verdere) onderwijsachterstanden kan verwachten door alle onrust in hun school- en thuissituatie; en, als belangrijkste langeretermijneffect, een intergenerationeel overgedragen cultuur van ervaren onmacht, fatalisme en verlies van vertrouwen, in zichzelf en de overheid.

Daarbij is er in wetenschappelijke termen sprake van een complexe systeem problematiek (Diez Roux 2011; Buiten et al. 2015; Hulvey Rod et al. 2023). De wegen waarlangs kinderen door de aardbevingsproblematiek worden beïnvloed - de causale paden - zijn niet lineair. Kinderen en jongeren ondervinden directe gevolgen van de aardbevingen, van de procedures en interventies. Maar hoe het met hen gaat wordt ook beïnvloed door hoe het met anderen in hun omgeving gaat en hoe zijzelf daarop reageren. Enerzijds kan de onzekerheid en stress van ouders over de afwikkeling van materiële schade en herstel (ongewild) doorwerken in het gezin (e.g. Barry et al. 2005; Cronin et al. 2015; Stone et al. 2016; Wolicki et al. 2021); ook kan gebrek aan competenties (kennis, attitudes en vaardigheden) en eigen stress bij leerkrachten (Ramberg et al. 2020), huisartsen of andere professionals ertoe leiden dat zij signalen van psychische problemen missen of dat kinderen en jongeren onvoldoende bij hen terecht kunnen (cf. Sayal et al. 2004). Anderzijds reageren kinderen en jongeren op de problemen die zij bij de volwassenen om hen heen zien met eigen strategieën, door bijvoorbeeld hun problemen niet meer met volwassenen te delen om hen te ontzien. De afstand die zo tussen kinderen en volwassenen ontstaat, versterkt via zulke feedbackloops de negatieve effecten van de aardbevingsproblematiek op het welzijn van kinderen en jongeren. Een gebeurtenis op macroniveau, bijvoorbeeld een politiek besluit over de gaswinning, die volwassenen in het aardbevingsgebied direct raakt, kan dus

doorwerken in hoe het met kinderen en jongeren gaat. De geschiedenis van de aardbevingsproblematiek in gezinnen, de historische context waarin kinderen en jongeren opgroeien kleurt hoe kinderen en jongeren met huidige problemen omgaan.

Niet alleen is er geen sprake van lineaire causaliteit, waar kinderen of jongeren worstelen met psychosociale problematiek is in veel gevallen sprake van multicausaliteit. Uit de gesprekken met experts en professionals blijkt dat de problemen rond de aardbevingen niet op zichzelf staan, maar verweven zijn met andere problemen zoals krimp en vergrijzing in de regio. Daarbij staat de aardbevingsproblematiek niet los van sociale problemen waarmee sommige gezinnen ook al worstelen, bijvoorbeeld armoede. Dat maakt het moeilijk voor kinderen, jongeren en hun gezinnen, én voor leerkrachten en professionals, om vast te stellen hoe de problemen gerelateerd zijn aan de (afwikkeling van) mijnbouwschade. De mate van inzicht in en aandacht voor de aardbevingsproblematiek en hoe die doorwerkt op het welzijn van kinderen en jongeren hangt momenteel sterk af van de competenties en opstelling van de individuele professional (leerkracht, jeugdverpleegkundige, etc.) en het beleid van een specifieke organisatie.

Vanwege de doorwerking van de aardbevingsproblematiek in de verschillende leefwerelden van kinderen, jongeren én volwassenen, en vanwege de complexe causaliteit van de problemen en de samenhang met andere uitdagingen in de regio, zal de (door)ontwikkeling van het aanbod integraal moeten worden aangepakt. Met een integrale aanpak wordt hier bedoeld dat naast de kinderen en jongeren zelf ook de belangrijke volwassenen in hun omgeving worden meegenomen, zoals ouders en leerkrachten en professionals met wie kinderen in het aardbevingsgebied te maken hebben. Interventies voor kinderen en jongeren, zowel individueel als collectief, hebben meer effect als ook ouders geholpen worden bij hun opvoedingstaken en de competenties van leerkrachten en andere professionals om problemen bij kinderen en jongeren te signaleren en daarop in te grijpen, structureel worden versterkt (Wink et al. 2021; Carroll et al. 2021).

3.2 Alle niveaus van interventies zijn belangrijk

Een dergelijke integrale benadering is niet mogelijk zonder doeltreffende methoden en interventies om (beginnende) problemen bij kinderen en jongeren op te sporen en daar op een gevarieerde manier antwoord op te geven. De resultaten laten zien dat de effecten van de aardbevingsproblematiek niet gelijk verdeeld zijn over de kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Gezinnen en kinderen/jongeren variëren

niet alleen in veerkracht maar ook in kwetsbaarheid. Er is niet zoiets als het gemiddelde kind of de gemiddelde jongere waarop interventies gericht kunnen worden. Bovendien is kenmerkend voor psychosociale problemen dat die zich in de loop van het leven van kinderen en jongeren kunnen ontwikkelen en kunnen verergeren (Kessler 2007; Schlack 2021). Hechtingsproblemen bij kinderen vormen bijvoorbeeld een risico voor angst, depressie of gedragsproblemen bij jongeren (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.).

Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat het juiste aanbod bij kinderen en jongeren terechtkomt. Zowel vanuit een public health perspectief als vanuit het sociale domein is het daarbij zinvol om drie categorieën kinderen/jongeren te onderscheiden:

1. Kinderen en jongeren met wie het goed gaat ondanks de aardbevingsproblematiek;
2. Kinderen en jongeren die een verhoogd risico hebben op psychosociale problemen ten gevolge van de aardbevingsproblematiek: in dit geval kinderen/jongeren uit gezinnen met meervoudige problemen, kinderen/jongeren met individuele kwetsbaarheden en kinderen/jongeren van wie ouders in langdurige en slepende procedures zijn verwickeld;
3. Kinderen en jongeren die al psychische/psychosociale problemen ondervinden.

Voor deze drie categorieën zijn verschillende typen interventies geëigend, op verschillende interventieniveaus (cf. O'Connell et al. 2009):

- a) Een collectief aanbod gericht op kinderen en jongeren met wie het goed gaat, met het doel actief hun gezondheid en welzijn te bevorderen (universele preventie). Daaronder vallen spel, sport en creatieve activiteiten die hun plezier, zelfvertrouwen en kwaliteit van leven doen toenemen en positieve relaties met leeftijdgenoten stimuleren, maar ook interventies gericht op het leren omgaan met stress en het vergroten van *mental health literacy* bij kinderen en jongeren.
- b) Een collectief of individueel aanbod voor de hierboven genoemde groepen kwetsbare kinderen en jongeren (selectieve preventie). Dit aanbod moet maatwerk zijn en worden (door)ontwikkeld in samenwerking met de organisaties die in zorg voor deze kwetsbare groepen gespecialiseerd zijn.
- c) Een adequate identificatie en toeleiding naar individuele zorg van kinderen en jongeren die mede door de aardbevingsproblematiek al ernstige psychische/psychosociale problemen ondervinden, zoals bijvoorbeeld depressie of suïcidale intenties (indicatieve preventie).

3.3 Meer regie en beter aansluiten bij behoeften: zorgen voor duurzaamheid

Fragmentatie en gebrek aan regie kenmerkt zowel het aanbod van interventies als het veld van onderzoek naar de (gevolgen van de) aardbevingsproblematiek voor kinderen en jongeren. Onderzoek bestaat overwegend uit kortdurende projecten die onafhankelijk van elkaar vanuit verschillende bronnen worden gefinancierd en niet altijd goed op elkaar zijn afgestemd. Verschillende partijen (o.a. Rijksuniversiteit Groningen, Hanzehogeschool en GGD-Groningen) lijken hierin, vanuit verschillende rollen en met wisselende opdrachtgevers, elk een eigen opdracht op te pakken. Zoals uit de resultaten blijkt, resulteert dit in een gebrek aan overzicht van het aanbod. En omdat niet alle interventies met onderzoek gepaard gaan is de effectiviteit ervan niet goed in beeld. Daarom is het in dit stadium op basis van onze resultaten niet mogelijk vast te stellen welke kinderen en jongeren er met de initiatieven worden bereikt of gemist. Daarmee kan ook de vraag in hoeverre meer kwetsbare kinderen en jongeren bereikt worden niet goed worden beantwoord, noch is er op dit moment voldoende zicht op de effectiviteit van het bestaande aanbod.

Wat wel uit de gesprekken blijkt, is dat vanuit kinderen en jongeren en hun gezinnen de toegang tot psychosociale ondersteuning en hulp afhankelijk is van de gemeente waarin je woont, welk aanbod er überhaupt beschikbaar is,

en van de professional die je treft, met name of deze oog en aandacht heeft voor deze problematiek en de competenties om erop in te grijpen. Wanneer kinderen en jongeren zelf (online) op zoek gaan naar hulp wordt dit onvoldoende ondersteund. En hoewel respondenten vaak positief waren over een specifieke interventie of organisatie, komt over de hele linie een beeld naar voren van een versnipperd aanbod, met weinig regie, dat onvoldoende aansluit bij de vraag van de doelgroep en waarover weinig vertrouwen is op duurzame effectiviteit.

In de eerste plaats zal er bij het (door)ontwikkelen van het aanbod een combinatie gevonden moeten worden van op het eerste gezicht tegenstrijdige strategieën. Zonder een helder kader, een gedeelde visie en regie van waaruit interventies in samenhang met elkaar worden (door)ontwikkeld en uitgevoerd kan de versnippering niet worden tegengegaan, worden kinderen en jongeren met psychosociale problematiek gemist of onvoldoende geholpen, en wordt er niet ingegrepen op de gevolgen voor de lange termijn. Tegelijkertijd zal een herijking van het aanbod niet effectief en duurzaam zijn als er geen bottom-up aanpak wordt gevolgd, met name waar het collectieve interventies betreft, waarin kinderen en jongeren en hun gezinnen een stem krijgen in de ontwikkelingen.

4. Aanbevelingen

De conclusie van ons onderzoek leidt tot één algemene aanbeveling en verschillende specifieke aanbevelingen om het aanbod van individuele en collectieve interventies (door) te ontwikkelen opdat het beter aansluit bij de behoeften van kinderen en jongeren en tot duurzame effecten zal leiden.

Algemeen: Ontwikkel een overkoepelend, integraal en intersectoraal masterplan voor het psychosociaal welzijn van kinderen en jongeren waarin goede governance en regie gekoppeld worden aan participatie

Er dient in Groningen vanuit de verschillende sectoren een gezamenlijke visie en samenhangend masterplan te komen van integrale voorzieningen en interventies met betrekking tot kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied.

- a) Het masterplan moet de verschillende behoeften van verschillende categorieën kinderen en jongeren adresseren en duurzame effecten beogen zowel op de korte als de lange termijn. Dat kan alleen als de **causale complexiteit van de problematiek als uitgangspunt** wordt genomen. En dat betekent dat een **integrale benadering** nodig is, waarin naast kinderen en jongeren ook de belangrijke volwassenen worden meegenomen, zoals ouders, leerkrachten en andere medische en niet-medische professionals en vrijwilligers die met kinderen en jongeren te maken hebben.
- b) Het masterplan moet versnippering tegengaan. Er is dus **goede regie** nodig, zowel op overkoepeld niveau als binnen en tussen de verschillende sectoren en domeinen. Gezien de veelheid aan instituties en actoren die bij kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied betrokken zijn, en gezien de (deels) gedecentraliseerde aansturing daarvan, is een topdown bestuurlijke aanpak contraproductief. Het masterplan moet een gedeelde verantwoordelijkheid beogen van betrokken sectoren, instanties en actoren.

In een **gezamenlijk opgestelde governance strategie** worden afspraken vastgelegd over de taakverdeling en verantwoordelijkheden, de uitvoering van interventies (zoals hieronder nader omschreven), de communicatieprocessen, en de monitoring van de verschillende componenten van het masterplan en de samenhang daartussen. Waar het het monitoren van interventies betreft is **visie en regie** nodig over de afstemming en aansluiting van onderzoeksprojecten en meer **financiering voor effectevaluaties en impact op de lange termijn**. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door het instellen van een bijzondere leerstoel aan de Rijksuniversiteit Groningen en/of een leeropdracht aan de Hanzehogeschool Groningen.

- c) Bij de ontwikkeling van (onderdelen) van het masterplan moeten kinderen en jongeren, en hun ouders, betrokken worden. **Betekenisvolle participatie van kinderen en jongeren** zelf helpt het ontwikkelen van een passend en duurzaam aanbod, vooral waar het collectieve aanbod betreft. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de opgedane expertise bij de eind 2023 georganiseerde bijeenkomsten van Jongerentop (JongerenTop, z.d.).
- d) De onlangs aangestelde **Kwartiermaker Sociale Agenda** voor Groningen en Noord-Drenthe kan een aanjagende en verbindende functie vervullen bij het ontwikkelen van het masterplan.

Hieronder wordt een aantal onderdelen van zo'n masterplan verder uitgewerkt in specifieke aanbevelingen.

1. **Vergroot de ‘aardbevingsgeletterdheid’ van volwassenen die met kinderen en jongeren werken**

Alle belangrijke volwassenen om jeugd heen kunnen een rol spelen in het signaleren en ondersteunen of doorverwijzen van individuele kinderen en jongeren bij wie de aardbevingsproblematiek tot psychosociale problematiek leidt. Om die reden is belangrijk dat zowel medische als niet-medische professionals die met kinderen en jongeren werken ‘aardbevingsgeletterd’ worden. Aardbevingsgeletterdheid wil hier zeggen dat zij begrijpen wat de impact van de aardbevingsproblematiek kan zijn op de psychosociale gezondheid van kinderen en jongeren en weten hoe zij daar een positieve rol in kunnen spelen en binnen het zorgsysteem kunnen navigeren als zij problemen signaleren. Alle volwassenen kunnen worden getraind in het identificeren van kinderen die selectieve interventies of geïndiceerde zorg nodig hebben. Er zijn daar verschillende (vroeg)signalerings-instrumenten voor beschikbaar die als ze worden aangepast voor de aardbevingsproblematiek kunnen worden ingezet.

-
- a) Vergroot het aanbod van **aardbevings-specifieke scholing voor (zorg)professionals**, zoals de huisarts en jeugd(gezondheids)zorgprofessionals en bed deze scholing waar nodig goed in in bestaande educatieve structuren. Bij huisartsen en andere zorgprofessionals bij wie de beroepsregistratie van accreditatie afhankelijk is, kan men denken aan geaccrediteerde cursussen. Het is belangrijk dat in die scholing ook aandacht en zorg is voor de effecten van de aardbevingsproblematiek op de professional zelf en hoe deze doorwerken in zijn of haar zorgverlening.
- b) Investeer in een **effectieve methodiek voor medische en jeugdzorg professionals**. Een voorbeeld is de GIZ, Gezamenlijk Inschatten Zorgbehoefte, waarin in een gesprek samen met ouders in kaart gebracht wordt hoe het met kinderen gaat, op welke domeinen er problemen zijn, en wat er aan interventies nodig is (NJI, 2023). Er zijn specifieke GIZ tools beschikbaar voor gesprekken met jongeren. In de regio Groningen is deze methodiek in elk geval al in gebruik binnen de geboortezorg, maar zou kunnen worden uitgebreid naar, bijvoorbeeld, huisartsen, en de jeugdzorg.

- c) Ontwikkel een laagdrempelig **signaleringsinstrument voor niet-medische professionals** en vrijwilligers die met kinderen en jongeren werken. War Child’s Community Case Detection tool *Reach Now* (Warchild, z.d.) is specifiek ontwikkeld voor oorlogssituaties, maar kan model staan voor een innovatief, op de Groningse problematiek toegespitst, instrument.

De Aardbevingsacademie lijkt een goede partij te zijn om de regie over de uitvoering van deze aanbeveling te voeren. Zij heeft immers al een aanbod en is gerelateerd aan de GGD-Groningen, Rijksuniversiteit Groningen, Hanzehogeschool en andere partners. De Academie is bij uitstek in staat om als onderdeel van het masterplan een goed doordachte uitvoerbare educatieve strategie voor het aardbevingsgebied te ontwikkelen, met als doel dat in alle leefwerelden van kinderen en jongeren in de gehele regio aardbevingsgeletterde professionals te vinden zijn.

2. Versterk de veerkracht van gezinnen

De meest urgente behoefte van kinderen en jongeren is een herstel van stabiliteit en rust in hun thuisomgeving.

a) **Zicht bieden op helderheid van procedures** is een urgente taak voor politici en beleidsmakers, zoals al verwoord is in de conclusie. Wanneer bij ouders de stress en onrust vanwege de afwikkeling van schade, herstel en versterking afnemen, kunnen zij fysiek en emotioneel weer meer beschikbaar zijn voor hun kinderen.

b) Daarnaast kan een **op de aardbevingsproblematiek aangepast aanbod van opvoedinterventies** ouders helpen om hun omgaan met stress en onmacht te verbeteren opdat deze niet onbedoeld op hun kinderen worden overgedragen. Er zijn diverse opvoed (parenting) interventies beschikbaar die zouden kunnen worden aangepast, zoals Positief opvoeden (Triple P) of Grip & Glans. De keuze voor interventies moet mede worden bepaald door de opvoedinterventies waar professionals in Groningen, bijvoorbeeld in de jeugd(gezondheids) zorg, zijn geschoold. Een uitwerking van deze aanbeveling vergt verdere onderbouwing. Elders zijn goede ervaringen gerapporteerd om met behulp van ‘interventionmapping’ opvoedinterventies aan specifieke behoeften of specifieke doelgroepen aan te passen. De module “Omgaan met stress en negatieve emoties”, ontwikkeld door het Leids Universitair Medisch

Centrum in samenwerking met Triple P, is mogelijk goed bruikbaar voor het doel om de veerkracht van ouders te versterken (Van Mourik, Crone & Reis, 2018).

3. Versterk de ondersteunende en signalerende rol van scholen

Scholen zijn de beste plek om de meeste kinderen en jongeren – (nog) zonder en met psychosociale problemen - te bereiken. Scholen zijn daarom een unieke omgeving om te voorzien in universele interventies, bijvoorbeeld om voor alle kinderen en jongeren creatieve theater-, spel- en sportactiviteiten te organiseren. Daarnaast hebben leerkrachten en intern begeleiders een unieke positie om psychosociale problemen bij individuele kinderen te signaleren en kinderen die meer risico lopen en kinderen die al psychosociale problematiek ondervinden door te verwijzen naar selectieve en geïndiceerde interventies. Om ervoor te zorgen dat de toegang tot psychosociale steun voor kinderen en jongeren op alle scholen gelijkwaardig en goed geregeld is moet in het masterplan **ruim baan zijn voor de educatieve sector**.

a) Voor degenen die het masterplan ontwikkelen: ga **een breed gesprek** aan met de verantwoordelijke wethouders, de schoolbesturen, leerkrachten en andere betrokkenen in het aardbevingsgebied over de vraag hoe zij zich gezamenlijk willen opstellen, en welke scholing/ondersteuning leerkrachten en andere betrokken professionals (zoals intern begeleiders of brugfunctionarissen) zou helpen een meer centrale rol te spelen. Het is belangrijk dat bij de ontwikkeling van het masterplan de educatieve sector ruimte krijgt en geholpen wordt een gedeeld standpunt in te nemen en **een sectorspecifieke blauwdruk voor concrete stappen en verdeling van verantwoordelijkheden** te ontwikkelen.

b) Zet in op een grotere invloed van scholen op de levens van kinderen en jongeren met een naschools aanbod op basisscholen en middelbare scholen door **bestending en uitbreiding van de verlengde schooldag** bijvoorbeeld onder de vlag van Tijd voor Toekomst (Tijd voor Toekomst, z.d.)

c) Belast leerkrachten niet met extra taken binnen bestaande formatie, maar **financier extra formatie** om nieuwe taken uit te voeren of om leerkrachten te ontlasten die zich op deze nieuwe taken willen richten. Men kan denken aan extra leerkrachten, intern begeleiders, brugfunctionarissen en ouder-kind begeleiders.

- d) Train alle leerkrachten in het signaleren van psychosociale problemen bij kinderen en jongeren, bijvoorbeeld door hen te trainen in de in Groningen al gebruikte STORM-aanpak (Platform Mentaal Gezond Groningen, z.d.). **Beloon leerkrachten** die daar specifiek in willen investeren of naar wie kinderen en jongeren vanzelf al komen (*Go-to teachers*) **met extra tijd of training naar behoefte**
- e) Train alle leerkrachten, intern begeleiders en brugfunctionarissen in het begrijpen en monitoren van hun eigen stress ten gevolge van de aardbevingsproblematiek in hun eigen leven en ten gevolge van de confrontatie met de problemen bij hun leerlingen. Geef hun **middelen om aan hun eigen welzijn en mentale gezondheid te werken**. Een voorbeeld van een interventie die als model kan dienen voor een dergelijke training is CORE voor teachers, ontwikkeld door Warchild voor leerkrachten die werkzaam zijn in humanitaire settings (Warchild, z.d.).

4. Ontwikkel aanbod op alle niveaus van preventie

In Groningen zijn veel organisaties, wetenschappers en professionals met specifieke expertise in universele, selectieve en geïndiceerde interventies. Als zij (bij)geschoold worden in de (mogelijke impact van) aardbevingsproblematiek, zullen zij goed in staat zijn om voor de verschillende categorieën kinderen en jongeren interventies (door) te ontwikkelen en dit aanbod in te bedden in bestaande structuren. Het doel is ervoor te zorgen dat kinderen/jongeren met verschillende niveaus van behoeften bereikt worden, hun weg kunnen vinden en de juiste hulp krijgen. Daar is het volgende voor nodig:

- a) Investeer in het **herstel van speel- en hangplekken, sport- en vrijetijdsvoorzieningen en culturele activiteiten** om bij te dragen aan het welzijn van kinderen en jongeren en om het ontstaan van problemen te voorkómen. Het organiseren van activiteiten op dorps- of regioniveau waar kinderen en jongeren zich creatief of sportief kunnen uiten, en de verbindende functie van sport en spel zijn universele en dus voor alle kinderen en jongeren relevante interventies. **Verzek** **betekenisvolle participatie** van kinderen en jongeren bij het ontwikkelen van dit collectieve aanbod. Hen mee laten denken en praten zorgt voor een betere aansluiting bij hun behoeften, maar heeft daarnaast in zichzelf een positief effect op hun welzijn en de gezondheid.
- b) Neem in het collectief aanbod ook interventies op die kinderen en jongeren leren **omgaan met stress** en die hun **mental health geletterdheid** vergroten. Collectief aanbod, zoals onder a genoemd, maakt zowel degenen die het aanbieden en degenen die het ontvangen blij, maar de aantoonbare positieve effecten gelden vooral voor de korte termijn. Onderzoek in humanitaire settings leert dat lange termijn effecten van zulke universele interventies beperkt zijn. Thuis komen van een fijne sportdag bij ouders die emotioneel geen ruimte hebben om naar de positieve verhalen te luisteren doet die positieve effecten snel teniet. Sport, spel en creatieve activiteiten geven veel positieve energie, maar zijn in zichzelf onvoldoende om alle kinderen en jongeren weerbaar (resilient) te maken tegenover de effecten van chronische stressoren in hun omgeving. Investeer dus ook in een **collectief aanbod** van interventies die meer direct op (het voorkomen van) psychosociale problemen zijn gericht.

c) Heb bij collectieve interventies **oog voor kinderen met een hoger risico** op psychosociale problematiek of die al psychische of psychosociale problemen ervaren. Collectief aangeboden interventies hebben voor kwetsbare categorieën kinderen/jongeren (categorie 2) en voor kinderen/jongeren die al psychische of psychosociale problemen hebben (categorie 3) niet altijd effect of soms zelfs schadelijke effecten. Een collectieve sportactiviteit voor alle kinderen en jongeren die bedoeld is om positieve energie te geven kan bijvoorbeeld juist stress vergroten voor kinderen/jongeren uit gezinnen die in armoede leven, bijvoorbeeld omdat zij zich geen sportkleding kunnen veroorloven. Een ander voorbeeld uit ons eigen onderzoek is hoe bij kinderen met een al verhoogd niveau van angst een praktische les over wat te doen als er een aardbeving optreedt (zoek een veilige plek, bijvoorbeeld onder een tafel) die angst kan verergeren.

d) Ontwikkel, implementeer, en financier **interventies voor de drie kwetsbare categorieën kinderen en jongeren** die uit dit onderzoek naar voren komen: kinderen/jongeren uit gezinnen met multipole problemen, kinderen/jongeren met individuele kwetsbaarheden en kinderen/jongeren van wie ouders in langdurige en slepende procedures zijn verwickeld. Aanbod voor deze drie categorieën kwetsbare kinderen en jongeren moet op het hele gezin zijn gericht, en vergt een multisectoriële aanpak. Maak daar fondsen voor vrij.

5. Doordenk en herontwerp de structuur van de psychosociale hulpverlening voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Neem daarbij de verschillende niveaus van preventie als leidraad en herontwerp vanaf de basisgezondheidszorg zoals de GGD (eerstelijnszorg) tot de specialistische topzorg (vierdelijnszorg)

- a) Stel daartoe een **brede agendavormende commissie** in met deelname van gemandateerde vertegenwoordigers van alle niveaus van zorg en welzijn (inclusief buurtwerk en jongerenwerk)
- b) Verzeker **deelname van vertegenwoordigers van ouders en van kinderen/jongeren**. Zij zijn niet verantwoordelijk voor de leemtes en problemen in het geheel van zorg dat hen wordt aangeboden. Die verantwoordelijkheid ligt bij het beleid en de organisaties die voor die zorg verantwoordelijk zijn. Dat neemt niet weg dat een betekenisvolle participatie van kinderen en jongeren, en hun ouders, noodzakelijk is om voor een goede aansluiting tussen behoeften en aangeboden zorg te komen. Met betekenisvolle participatie wordt bedoeld dat er niet alleen geluisterd wordt naar kinderen en jongeren, maar dat er met wat zij vertellen ook daadwerkelijk iets wordt gedaan. Kinderen van elke leeftijdsgroep kunnen door middel van methoden die recht doen aan hun denkniveau en 'cultuur van communicatie' betrokken worden in de bepaling wat hun behoeften zijn.

Zelfs jonge kinderen kunnen bijvoorbeeld met kindvriendelijke methoden bevroegd worden over wat zij als onveilig in hun omgeving ervaren. Kinderen en jongeren kunnen, als zij met de juiste kindvriendelijke benadering op hun denkniveau benaderd worden, ook meepraten over meer abstracte problemen zoals de teloorgang van de cohesie in hun wijk. Jongerenwerkers, aardbevingscoaches en zogenaamde *go-to teachers*, leerkrachten op wie kinderen vanzelfsprekend beroep doen omdat zij hen vertrouwen, kunnen hierin een bemiddelende rol spelen.

- c) De versnippering van aanbod is mede het gevolg van de verschillende manieren waarop gemeenten te werk gaan. Leg daarom in de regievoering over de taak om het aanbod te verbeteren **een hoofdrol weg voor de nulde lijn**. Weliswaar wijzen onze bevindingen hier niet onmiddellijk naar, maar de GGD zou hier een belangrijke rol in kunnen spelen.
- d) Geef opdracht tot een **herinrichting van de online zoekpaden** naar hulp, met onder meer één portal/ dashboard dat ook naar landelijk aanbod verwijst – mogelijk ligt hier een taak voor de Hanzehogeschool.

Tot slot

Hier past ons nogmaals het belang van overkoepeling, regie en integratie te benoemen. Bovenstaande aanbevelingen kunnen als zij opgepakt, ontwikkeld en uitgevoerd worden een prachtig palet aan aanbod van universele, selectieve en geïndiceerde interventies bieden voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied, als ook voor de volwassenen in hun leven, in het bijzonder hun ouders en hun leerkrachten. De kern van onze aanbevelingen ligt erin dat dit aanbod in samenhang moet worden aangeboden, dat de zoektocht van kinderen en jongeren die psychosociale problemen hebben uitstekend moet worden gestructureerd, zodat leefwerelden waarin kinderen en jongeren zich ontwikkelen optimaal veerkrachtig zijn.

Het gaat er niet alleen om interventies te ontwikkelen die de noden van kinderen en jongeren op dit moment ledigen (herstel), de agenda moet ook gericht zijn op preventie (versterking). In samenhang aangeboden kunnen de interventies die hierboven genoemd worden bijdragen aan de preventie van langdurige negatieve effecten in de levens van de kinderen en jongeren nu, en ook effect hebben op volgende generaties en de toekomstige gemeenschappen waar zij deel van uitmaken. Een serieuze verbetering van het psychosociale welzijn van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in Groningen kan niet zonder een omvangrijk en goed gestructureerd en goed gefinancierd

masterplan dat alle expertise die beschikbaar is met betrekking tot het welzijn van kinderen en jongeren benut. Een masterplan dat tevens aansluit bij bestaande structuren, organisaties en initiatieven en dat gebruikmaakt van de bronnen van veerkracht die er al zijn in de regio.

5. Bronnenlijst

- Barry TD, Dunlap ST, Cotten SJ, Lochman JE, Wells KC (2005). The influence of maternal stress and distress on disruptive behavior problems in boys. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 44(3):265-273. doi: 10.1097/00004583-200503000-00011.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In: *International Encyclopedia of Education* Vol. III, 2e editie. Oxford: Elsevier.
- Buiten G, de Jonge E, Pijpers FP (2015) Toepassingsmogelijkheden van Complexiteitstheorie bij het CBS. CBS (Discussiepaper). Zie ook <https://www.cbs.nl/en-gb/corporate/2021/03/using-complexity-science-to-understand-social-problems>
- Carroll A, York A, Fynes-Clinton S, Sanders-O'Connor E, Flynn L, Bower J (2021) The Downstream Effects of Teacher Well-Being Programs: Improvements in Teachers' Stress, Cognition and Well-Being Benefit Their Students. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.689628>
- Cronin, S., Becher, E., Christians, K. S., Debb, S. (2015). Parents and stress: Understanding experiences, context, and responses. *Children's Mental Health eReview*, St. Paul, MN: University of Minnesota Extension. <https://conservancy.umn.edu/handle/11299/172384>
- Diez Roux AV (2011). Complex systems thinking and current impasses in health disparities research. *American Journal of Public Health* (9), 1627-1634. doi: 10.2105/AJPH.2011.300149
- Dückers M (2023) Inzicht in impact: De maatschappelijke gevolgen van de gaswinning en denkrichtingen voor de toekomst. Blz. 326-345 in: Schreuder W, Busscher N & Postmes T (redactie). Groningen: Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen.
- Hulvey Rod M, Hulvej Rod N, Russo F, Demant Klinker C, Reis R, Stronks K (2023), Promoting the health of vulnerable populations: Three steps towards a systems-based re-orientation of public health intervention research aimed at reducing health inequities. *Health & Place*. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2023.102984>
- JongerenTop, (z.d.). *Jong in Groningen*. Gedownload van: [Jong in Groningen JongerenTop](https://www.jongin groningen.nl/)

- Kessler RC, Amminger GP, Aguilar-Gaxiola S, Alonso J, Lee S, Üstün TB (2007) Age of onset of mental disorders: a review of recent literature. *Current Opinion in Psychiatry* 20(4):359–364. DOI: 10.1097/YCO.0bo13e32816ebc8c
- Kinderombudsman (2022). *Als je het ons vraagt*. Onderzoek naar het welzijn van kinderen in de Nederlandse provincies. Gedownload van: [Als je het ons vraagt 2022 De Kinderombudsman](#)
- NJI (2023). *Gezamenlijk inschatten van Zorgbehoefte (GIZ)*. Gedownload van: [Gezamenlijk Inschatten van Zorgbehoefte \(GIZ-methodiek\) Nederlands Jeugdinstituut \(nji.nl\)](#)
- Mourik, K. van, Crone, M.R., Reis, R. (2018). Relevance of the intervention module “Coping with stress and unhelpful emotions” for parents living in multi-ethnic deprived neighborhoods. In: *Children and Youth Services Review*. Vol. 88, pp. 426-433. <https://doi.org/10.1016/j.chilcyouth.2018.03.036>
- O’Connell ME, Boat T, Warner KE (red) (2009) Defining the scope of Prevention. PP. 59-70 (hfdst 3) in *National Research Council (US) and Institute of Medicine (US) Committee on the Prevention of Mental Disorders and Substance Abuse Among Children, Youth, and Young Adults: Research Advances and Promising Interventions*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK32775/pdf/Bookshelf—NBK32775.pdf>
- Platform Mentaal Gezond Groningen (z.d.). Stormaanpak. Gedownload van: [Projecten - Mentaal Gezond Groningen](#)
- Ramberg J, Brolin Låftman S, Åkerstedt T, Modin B (2020) Teacher Stress and Students’ School Well-being: the Case of Upper Secondary Schools in Stockholm. *Scandinavian Journal of Educational Research* 64:6, 816–830. <https://doi.org/10.1080/00313831.2019.1623308>
- Rijksoverheid, (2022). *Extra maatregelen mentale gevolgen aardbevingen*. Gedownload van: [Extra maatregelen mentale gevolgen aardbevingen Nieuwsbericht Rijksoverheid.nl](#)
- Sayal K, Taylor E. (2004) Detection of child mental health disorders by general practitioners. *British Journal of General Practice* 54:348–352. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1266168/>
- Schlack R, Peerenboom N, Neuperdt L, Junker S, Beyer A-K (2021) The effects of mental health problems in childhood and adolescence in young adults: Results of the KiGGS cohort. *Journal of Health Monitoring* 6(4): 3–19. Doi: [10.25646/8863](https://doi.org/10.25646/8863)
- Stone LL, Mares SHW, Otten R, Engels RCME, Janssens JMAM (2016). The Co-Development of Parenting Stress and Childhood Internalizing and Externalizing Problems. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 38:76–86. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10862-015-9500-3>
- Tijd voor Toekomst (z.d.). *Wat is tijd voor Toekomst?* Gedownload van: [Wat is Tijd voor Toekomst? - Tijd voor Toekomst \(tijd-voor-toekomst.nl\)](#)
- Warchild (z.d.). *Community Case Detection Tool Reach Now*. Gedownload van: [Download our Community Case Detection Tool War Child](#)
- Warchild (z.d.). *Intervention Core*. Gedownload van: [Our Care System - CORE for Teachers War Child](#)
- Wink G; Fransen G, Huisman M, Boersma S, van Disseldorp L, van der Velden K, Wagemakers A, van den Muijsenbergh M (2021) Improving Health through Reducing Stress’: Parents’ Priorities in the Participatory Development of a Multilevel Family Health Programme in a Low-Income Neighbourhood in The Netherlands. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18, 8145. <https://edepot.wur.nl/551336>
- Wolicki SB., Bitsko RH, Cree RA, Danielson ML, Ko JY, Warner L, Robinson LR (2021) Mental Health of Parents and Primary Caregivers by Sex and Associated Child Health Indicators. *Adversity and Resilience Science* 2, 125–139. <https://doi.org/10.1007/s42844-021-00037-7>
- Zijlstra, E. A., ten Brummelaar, M. D. C., Cuijpers, M. S., Post, W. J., van Balkom, I. D. C. & Seddighi, H. (2022). A Safe Home? A Qualitative Study into the Experiences of Adolescents Growing Up in the Dutch Area Impacted by Earthquakes Induced by Gas Extraction. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19, 8, 4716.

6. Bijlagen

Bijlage 1: Letter of Approval Ethische Commissie Hanzehogeschool

Afschrift op aanvraag

Bijlage 2:

Topiclijst ten behoeve van de interviews

ACHTERGROND

Het doel van de dataverzameling is om in beeld te krijgen:

- Welke leefwerelden van kinderen en jongeren staan onderdruk en hoe komt dat?
- Wat is het bestaande aanbod aan interventies? Hoe gaat het daarmee?
- Wat is er (nog meer) nodig? Gericht op perspectief!
- Wie heeft daar een rol in? Hoe zou dat het beste georganiseerd kunnen worden?

We werken van het ecologische model van Bronfenbrenner.

(afbeelding beschikbaar op aanvraag)

DEEL 1: INTRODUCTIE* recorder is nog niet aan

Introductie

IMG wil een verkenning naar een bredere aanpak voor het herstel van mentaal welbevinden van minderjarigen en jongeren in het aardbevingsgebied, waarbij de nadruk ligt op maatregelen/aanbod van collectieve aard, zowel materieel als immaterieel. Het IMG wil een inventarisatie laten uitvoeren van de beschikbare kennis over behoeften van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Tevens zal een brede verkenning uitgevoerd worden naar het beschikbare en het mogelijke en gewenste aanbod om tegemoet te komen aan die behoeften.

Onderwerp	Deelonderwerp	Tekst/vragen
	1. Toelichting op het onderzoek	Heeft u de informatiebrief gelezen? Heeft u daar nog vragen over?
	2. Informed Consent formulier laten invullen en ondertekenen	Wilt u dit formulier ondertekenen alstublieft? NB: ook zelf ondertekenen!
	3. Gelegenheid voor vragen	Heeft u nog vragen voordat we beginnen?

Gegevens Respondent

We willen u vragen wat gegevens met ons te delen, zodat wij in beeld kunnen brengen welke experts wij geraadpleegd hebben. Wij zullen u antwoorden anoniem verwerken*.

1. Naam	NB: antwoorden goed noteren!
2. Organisatie	* Voorbeeld: we spreken in het eindverslag van 'een leerkracht' of 'een jongerenwerker' of 'een onderzoeker'. Wanneer situaties herleidbaar zijn tot u persoonlijk, zullen we dit waar nodig aanpassen om uw anonimiteit te waarborgen
3. Functie/rol	
4. Werkzaamheden/projecten in het aardbevingsgebied	

DEEL 2: TOPICS* recorder aanzetten!

Leefwerelden kinderen/jongeren

Kinderen en jongeren brengen hun leven door in verschillende leefwerelden. Bijvoorbeeld in de leefwereld van hun gezin, of van de school, in de buurt, of met vrienden, of bijvoorbeeld in sportclubs. Ik wil u graag een paar vragen stellen over wat er in die leefwerelden gaande is door de aardbevingen en alles daarom heen.

Onderwerp en hoofdvraag	Uitvragen op/probes:	Voorbeeldvragen
1. Welke leefwerelden van kinderen en jongeren staan volgens u onder druk?	1A. Leefwerelden: gezin (ook het uitgebreide gezin zoals opa en oma) school vrienden vrije tijd/sociale media dorp/wijk gezondheid/gezondheidszorg zingeving (b.v. kerk)	Welk(e) leefwereld(en) hebt u/heb je ervaring mee? Wat voor soort problemen doen zich voor op scholen/ in gezinnen/... etcetera in het aardbevingsgebied? Is de band van kinderen met (de school, de wijk, de kerk, leeftijdsgenoten) veranderd? Wat voor dingen zijn er veranderd voor kinderen/jongeren – op school, in gezinnen, in het dorp/wijk?
Als dit niet genoeg blijkt uit het antwoord: En hoe komt dat? (in relatie tot aardbevingen)	1B Op welke manier is de aardbevingsproblematiek hier de oorzaak van?	
	1C Zijn er meer of minder in het oog springende effecten?	

Onderwerp en hoofdvraag	Uitvragen op/probes:	Voorbeeldvragen
2. Wat zijn de effecten op de kinderen/jongeren en hoe merk je dit bij hen?	2A. Type effecten: Gezondheid fysiek Gezondheid mentaal Gedrag Cognitief Sociaal	Voorbeelden effecten: Lichamelijk: bedplassen Mentaal: depressief Gedrag: terugtrekken, gedragsproblemen Cognitief: leerproblemen, motivatieproblemen Sociaal: conflict, eenzaamheid, zingeving
	2B. Diversiteit van kinderen: leeftijdsgroepen meisjes/jongens sociale klasse culturele verschillen kinderen met handicaps etcetera	Welke groepen of soorten kinderen zijn meer of minder kwetsbaar? Om wat voor soort kwetsbaarheid gaat het dan? Ziet u (hoort/weet u van) meer kinderen met bepaalde problemen e.g. (op school, in het gezin) van ...? Gaat het daarbij om bepaalde typen kinderen (bijvoorbeeld terugtrekken bij meisjes/uit-ageren bij jongens)?

Leefwerelden van (voor kinderen relevante) volwassenen

De levens van volwassenen spelen zich voor een deel af in dezelfde leefwerelden van kinderen, maar voor een flink deel ook daarbuiten, bijvoorbeeld op hun werk, met hun burens, contact met instanties, in de kerk, verenigingen en actiegroepen en dergelijke. Ook worden volwassenen beïnvloed door wat ze via de media binnenkrijgen. Ik wil u nu graag wat vragen stellen over wat er gaande is in de leefwerelden van belangrijke volwassenen om de kinderen en jongeren heen, en wat de effecten daarvan zijn op die kinderen en jongeren.

Onderwerp en hoofdvraag	Uitvragen op/probes:	Voorbeeldvragen
1. Hoe staan de leefwerelden van de relevante volwassenen onder druk?	1A. Verschillende belangrijke volwassenen: ouders, grootouders, volwassen broers/zussen, andere familie, leerkrachten, sporttrainers, ouders van vrienden, vrijwilligers,	Met wat voor soort problemen hebben ....(e.g. ouders) te maken
	1B. Verschillende leefwerelden van volwassenen: Relatie met partner, familierelaties, burens, werk, instanties, kerk, verenigingen e.d.	Op hun werk? In de buurt? etcetera
2. Hoe vertaalt dit zich naar het kind?	2A. Welk direct effect heeft dit op kinderen?	Voorbeeld directe effecten: kind komt aandacht van ouders te kort, boosheid van ouder vertaalt zich naar ruzie in gezin, minder volwassenen beschikbaar voor kind
	2B In welke mate zijn dit blijvende effecten, denkt u?	Voorbeeld langere termijn (transgenerationeel): kind van depressieve ouder wordt zelf somber, wereldbeeld van wantrouwen wordt overgedragen op kinderen. Kinderen verliezen zelf ook hoop.
	2C Welke langere termijn effecten verwacht u?	

Bestaand aanbod

We hebben het nu over de problemen van kinderen en jongeren gehad. Ik wil nu graag met u praten over organisaties en interventies die zich op deze problematiek van kinderen jongeren richten.

Onderwerp en hoofdvraag	Uitvragen op/probes:	Voorbeeldvragen
1. Wat is het bestaande aanbod aan organisaties en interventies?	1A. Reikwijdte (in de regio)	In hoeveel gemeenten
	1B. Aanwezigheid doelgroep (ook: werving)	Hoeveel kinderen/jongeren zijn daarbij betrokken?
	1C. Aantal jongeren betrokken	Welke groep komt hier op af?
2. Hoe gaat het daarmee?	2A. Inschatting effectiviteit	In elke mate is dit een succesvol initiatief, denkt u?
	2B Werkzame elementen	Wat maakt dat dit aanbod wel/niet werkt volgens u?
	2C. Samenhang bestaand aanbod	In hoeverre vind je dat het bestaande aanbod goed samenhangt?
	2D Duurzaamheid	In hoeverre richten organisaties en interventies zich op duurzame oplossingen?
3. Welke ontwikkelingen zijn van invloed geweest op het aanbod?	3 Veranderingen in exosystemen, macro, en chrono	Er hebben zich over de tijd heen inmiddels vele verschillende organisaties bezig gehouden met de aardbevingsproblematiek. Als je nu kijkt naar de effecten daarvan op de leefwerelden van kinderen en jongeren, is daar iets substantieels in veranderd?

Onderwerp en hoofdvraag	Uitvragen op/probes:	Voorbeeldvragen
Wensen/toekomst 1. Wat is er volgens u (nog meer) nodig in het aardbevingsgebied, gericht op perspectief bieden aan kinderen en jongeren?	1A. Leefwerelden: gezin, school, vrienden, vrije tijd, dorp/wijk, gezondheid, zingeving 1B. Verschillende doelgroepen: leeftijd, gender, regio, kwetsbaarheid, etc. 1C. Langere termijn	Doorvraag: en wat nog meer? Welke specifieke groepen verdienen aandacht volgens u? Er is een zak met geld specifiek voor kinderen en jongeren, waar gaat dit geld als eerste heen? Er moet een actieplan komen met een top 3 van uit te voeren interventies. Welke staan in de top 3?
Governance 1. Wie heeft er volgens u een rol in het bieden van (meer) perspectief aan jongeren? 2. Hoe zou dat het beste georganiseerd kunnen worden?	1A. Bestaande netwerken 1B Bestaande organisaties 1C Wat is er nog niet? 1D Wat is er nog meer nodig?	Kunt u voorbeelden geven van bestaande organisaties, initiatieven of netwerken? Wat zou een goede aanvulling zijn? Wie zou erover moeten gaan?
Aanvullingen 1. Heeft u nog aanvullingen op thema's m.b.t. de leefwerelden van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied die niet besproken zijn?		

DEEL 3: AFSLUITING* recorder uitzetten

Wij zijn gekomen aan de afronding van dit interview. Graag wil ik nog twee dingen met u bespreken.

Onderwerp/hoofdvraag	Doorvragen op:	Tekst/vragen
Netwerk 1. Wie zouden we volgens u nog meer moeten interviewen over de wensen en behoeften van jongeren in het aardbevingsgebied? Wilt u ons met deze persoon in contact brengen?	Wat maakt deze persoon een geschikte respondent? Wat is de expertise van deze persoon? Welk leefgebied?	Aantekeningen maken!
Ten slotte Hoe heeft u dit interview ervaren?	Besproken onderwerpen Eigen emoties	Indien nodig: doorverwijzen naar (psychosociale) hulpbronnen

Bijlage 3

Overzicht aanbod

1 Kinderen en jongeren 91

1.1 Landelijk 91

- Opgroeien algemeen 91
- Zorgelijke of onveilige situaties 91
- Mentale gezondheid 91
- Je verhaal kwijt kunnen 91
- Jongerenparticipatie 91

1.2 Regionaal/lokaal 91

- Aardbevingscoaches 91
- Verrijkt aanbod op basisscholen 92
- Educatief materiaal 92
- Kunst en cultuur 92
- Persoonlijke ontwikkeling 92
- Jongerenwerk 92
- Mentale gezondheid 93
- Jeugd Geestelijke Gezondheidszorg 93
- Online 93
- Jongerenparticipatie 93
- Media 93

2 Ouders 94

2.1 Landelijk 94

- Opvoeden/opgroeien algemeen 94
- Zorgelijke en onveilige situaties 94
- Verhaal kwijt kunnen 94

2.2 Regionaal/lokaal 94

- Informatie over provincie Groningen 94
- Hulp en steun bij procedures 94
- Mentale gezondheid 95
- Geestelijke Gezondheidszorg 95
- Ouderschap 95
- Verhaal kwijt kunnen 95
- Media 95
- Gemeenschap 95

3 Professionals 96

3.1 Landelijk 96

- Opvoeden/opgroeien algemeen 96
- Zorgelijke/onveilige situaties 96

3.2 Regionaal/lokaal 96

- Doorverwijzen 96
- Informatie/scholing 96
- Samenwerking 96

1 Kinderen en jongeren

1.1 Landelijk

Opgroeien algemeen

www.nji.nl/jongeren

Actuele informatie over allerlei thema's waarmee je als jongere te maken kunt krijgen.

Zorgelijke of onveilige situaties

www.fier.nl/chat

Chatten met een professionele hulpverlener als je je onveilig voelt in jouw (thuis)omgeving

www.villapinedo.nl

Praten huilen, lachen of klagen omdat je ouders gescheiden zijn op een forum of 1 op 1

www.tegenjewil.nl

Anonieme telefonische hulpdienst bij grensoverschrijdend gedrag

www.113.nl

Een luisterend oor, advies en hulp bij gedachten aan zelfmoord

Mentale gezondheid

www.heyhetisoke.nl

Tips en adviezen over mentale gezondheid

www.mindkorrelatie.nl

Bellen, chatten, whatsappen of mailen met een hulpverlener over psychische gezondheid

Jongeren Hulp Online Goede hulp binnen handbereik

Vindplaats voor meer dan 20 hulplijnen met laagdrempelige (online) ondersteuning voor jongeren, met route om bij het juiste aanbod te komen

Je verhaal kwijt kunnen

www.kindertelefoon.nl/0800-0432

Een luisterend oor voor kinderen en jongeren over allerlei onderwerpen, ook onveiligheid

Jongerenparticipatie

Jong & Je Wil Wat jongerencommunicatie (jongenjewilwat.nl)

Jongeren succesvol bereiken en betrekken

Home - Jonge Klimaatbeweging

Stem van jongeren in het klimaatdebat

NJR (Nationale Jeugdraad) - NJR

Nationale Jeugdraad

Stichting Alexander (st-alexander.nl)

Landelijke organisatie voor jeugdparticipatie en participatief jeugdonderzoek

Home - Stichting ExpEx

Getrainde jongeren met ervaring in jeugdhulp zetten zich in als maatje of (beleids)adviseur

number 5 foundation (numberfive.community)

gamechangers, samenwerking bij complexe vraagstukken

1.2 Regionaal/lokaal

Aardbevingscoaches

Aardbevingscoach praktische hulp - Mensenwerk

Hogeland

(kinder)aardbevingscoaches Gemeente Het Hogeland

Dorpscoaches Aardbevingen WIJ Ten Boer Versterken en

Vernieuwen ([groningen.nl](http:// groningen.nl))

(kinder)aardbevingscoaches Gemeente Groningen

Verrijkt aanbod op basisscholen

Tijd voor Toekomst - Breder, beter en rijker aanbod aan kinderen (tijd-voor-toekomst.nl)

Programma voor scholen in provincie Groningen om aanbod te verrijken

Het aanbod - Tijd voor Toekomst (tijd-voor-toekomst.nl)

Overzicht van aanbod (diverse activiteiten) bij verlengde schooldag Tijd voor toekomst

Educatief materiaal

aardbevingenwijzer.nl

Lespakket voor basisonderwijs over wat te doen voor, tijdens en na een aardbeving, aangeboden vanuit Veiligheidsregio Groningen

Goud Grunn (link niet meer beschikbaar)

Lesprogramma voortgezet onderwijs, vanuit EPI Kenniscentrum

Groetjes uit Zeerijp - Kinderboekenjournaal

Kinderboek over de gevolgen van aardbevingen in Groningen

Het Klokhuis (schooltv.nl)

Aflevering van het Klokhuis over aardbevingen in Groningen

Kunst en cultuur

De Rijdende Popschool - De popschool in je eigen dorp

Actief in 57 dorpen in Groningen, muziekles

DeClick - Young Creatives

Creatieve werkplaatsen in Midden-Groningen, Stadskanaal, Het Hogeland, Eemsdelta, Oldambt

KultuurLoket - Adviseert en ondersteunt cultureel

Groningen

Advies en ondersteuning voor iedereen die muziek, theater, dans, beeldende kunst en/of literatuur (mogelijk) maakt in de provincie Groningen

Stichting Sparklab - kunst & filosofie voor kinderen

Kunst- & filosofielab voor de persoonsvorming van kinderen op de basisschool

Persoonlijke ontwikkeling

Vibes - Campus Eemsdelta Groningen

Activiteiten gericht op persoonlijke ontwikkeling, middelbare scholieren Eemsdelta

zBE! - Sport4connect

Programma voor jongeren die vastlopen op school (m.n. Gemeente Eemsdelta)

Stichting Jong Noord

Organisatie zet zich in voor kansrijke toekomst voor jongeren in de regio (Eemsdelta)

Jongerenwerk

Jimmy's Eemsdelta - (jimmysdal.nl)

Ontmoetingsplek en laagdrempelige hulp van/voor jongeren, Eemsdelta

Wij Zijn Jimmy's - Groningen (wijzijnjimmys.nl)

Ontmoetingsplek en laagdrempelige hulp van/voor jongeren (12 t/m 27), Groningen

Kwaitwel - Kwaitwel weet het wel!

Jongerenwerk Gemeente Het Hogeland

Jongerenwerk Barkema & De Haan

Jongerenwerk Eenrum, Groningen, Loppersum, Veendam

Cadanz Welzijn - Cadanz Welzijn

Welzijnswerk/jongerenwerk gemeente Eemsdelta

Mentale gezondheid

Daisy Veenstra (@daiisz95) - Instagram-foto's en -video's

Daisy Veenstra, de rappende psycholoog

Home - MariekesMood

Coaching/begeleiding voor jongeren in het bevingsgebied mbt rouw en verlies

Jeugd Geestelijke Gezondheidszorg

Accare

Aanbod voor diverse psychische problemen

Homepage - molendrift

Aanbod voor diverse psychische problemen

Groningen PsyQ

Aanbod voor diverse psychische problemen

Jonx Jeugd GGZ en Autisme zorg - Lentis

Aanbod voor diverse psychische problemen

MINDCARE Groningen

Aanbod voor diverse psychische problemen

Online

SpotTV - Het online platform voor én door jongeren in Groningen (spot-tv.nl)

Onlineplatform voor en door jongeren in Groningen (stad)

Informatie voor kinderen in aardbevingsgebied GGD Groningen

Informatie vanuit GGD Groningen

Jongerenparticipatie

JongGoud Gemeente Eemsdelta

Kindergebiedsregisseurs Eemsdelta

JongRES - JongRES Nederland

Zorgt dat jongeren kunnen meepraten over hun regio

Wat doet de Jongerenadviesraad? - Provincie Groningen

Jongerenadviesraad Provincie Groningen

JongerenTop

Bijeenkomsten om Groningse jongeren een structurele stem en invloed te geven op beleid en uitvoering van organisaties en overheden

Over het Groninger Jeugdpanel - Sociaal Planbureau Groningen

Groninger Jeugdpanel van Sociaal Planbureau Groningen/CMO STAMM

Loko Loket - Nationaal Programma Groningen

Laagdrempelige subsidieregeling voor jongeren met lokale initiatieven, vanuit Nationaal Programma Groningen en Vereniging Groninger Dorpen

Media

Verscheurde Jeugd - RTV Noord

Serie podcasts over jongeren in het aardbevingsgebied

Barst?! - Theater De Steeg

Filmproject, onderdeel van Mijn thuis, mijn verhaal

2 Ouders

2.1 Landelijk

Opvoeden/opgroeien algemeen

www.opvoeden.nl

Actuele en betrouwbare informatie over ouderschap en opvoeding

www.groeigids.nl

Platform dat ouders inzicht geeft bij ontwikkeling, gezondheid en opvoeding van hun kind

www.ouders.nl

Laagdrempelige website (met discussieforum) over allerlei opvoedthema's

www.nji.nl/ouders

Betrouwbare kennis en informatie over opgroeien

Zorgelijke en onveilige situaties

www.trimbos.nl

Informatie over alcohol, drugs en mentale gezondheid volwassenen en kinderen

www.kenniscentrumkindenscheiding.nl

Informatie en advies voor ouders voor, tijdens of na een scheiding

www.veiligthuis.nl

Chatten of bellen met deskundigen voor advies over veiligheid, kan anoniem

www.tegenjewil.nl

Anonieme telefonische hulpdienst bij grensoverschrijdend gedrag

www.slachtofferwijzer.nl

Overzicht van beschikbare hulp voor o.a. slachtoffers van (seksueel) geweld

Hulplijnen voor telefonisch of online contact Traumanet.nl

Overzicht van telefonische en online hulplijnen bij behoefte aan contact/hulp

Verhaal kwijt kunnen

www.oudertelefoon.nl

Bellen of chatten met getrainde vrijwilliger wanneer het thuis allemaal teveel wordt

www.fier.nl/chat

Chatten met een professionele hulpverlener als je je onveilig voelt in jouw (thuis)omgeving

www.mindkorrelatie.nl

Bellen, chatten, whatsappen of mailen met een hulpverlener over psychische gezondheid

www.113.nl

Een luisterend oor, advies en hulp bij gedachten aan zelfmoord

2.2 Regionaal/lokaal

Informatie over provincie Groningen

Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen

Onafhankelijk Kennisplatform met verzamelde kennis over provincie Groningen

Hulp en steun bij procedures

Groninger Bodem Beweging

(groninger-bodem-beweging.nl)

Komt op voor de belangen van mensen met directie of indirecte schade

Steunpunt mijnbouwschade Stut-en-Steun

(stutensteun.nl)

Begrip en ondersteuning in het proces rondom de afhandeling van mijnbouwschade

Vangnet Bijzondere Situaties Fonds bijzondere situaties

bij schade door aardbevingen in Groningen

Regelingen voor bijzondere complexe situaties

Mentale gezondheid

Gezondheidsklachten door aardbevingen GGD Groningen

Informatie voor ouders vanuit GGD Groningen

Aardbevingscoach praktische hulp - Mensenwerk

Hogeland

Aardbevingscoaches Gemeente Het Hogeland

Dorpscoaches Aardbevingen WIJ Ten Boer Versterken en

Vernieuwen (groningen.nl)

Aardbevingscoaches Ten Boer

GRIP&GLANS (gripenglans.nl)

Programma dat zich richt op eigen regie en welbevinden, groepscursussen en huisbezoeken.

Landelijke kennisnetwerk Welzijn op recept

welzijnoprecept.nl

Welzijn op recept: verwijzing naar welzijnscoach door huisarts (in diverse gemeenten)

Geen website beschikbaar

Groningers hanteren aardbevingsstress (GHAS)

Geestelijke Gezondheidszorg

Accare

Aanbod voor diverse psychische problemen

Homepage - molendrift

Aanbod voor diverse psychische problemen

Groningen PsyQ

Aanbod voor diverse psychische problemen

Geestelijke Gezondheidszorg Lentis - Lentis

Aanbod voor diverse psychische problemen

MINDCARE Groningen

Aanbod voor diverse psychische problemen

Ouderschap

Aardbevingen en kinderen GGD Groningen

Informatie voor ouders vanuit GGD Groningen

Steunouder - Voor kinderen en ouders

Mogelijkheid dat vrijwilliger één of twee dagdelen een kind opvangt, zodat ouders even tijd voor zichzelf hebben. Actief in Eemsdelta en Het Hogeland

Samen Oplopen - Geeft brede steun aan gezinnen en jongeren (samen-oplopen.nl)

Vrijwilliger biedt (praktische) steun bij gezin thuis. Actief in Eemsdelta en Westerkwartier

Verhaal kwijt kunnen

GVA Groningen - Geestelijke verzorging aardbevingsgebied

Groningen

Platform met diverse mogelijkheden voor het (online) delen van ervaringen en verhalen, voor alle Groningers die geraakt zijn door de aardbevingsproblematiek

Media

Verhalen van bewoners (schadedoormijnbouw.nl)

Verhalen van inwoners in het aardbevingsgebied via website Instituut Mijnbouwschade Groningen

Gemeenschap

- Groninger Dorpen

Koepel van alle buurt- en dorpshuizen en dorpsorganisaties in provincie Groningen

3 Professionals

3.1 Landelijk

Opvoeden/opgroei algemeen

www.nji.nl/professionals

Actuele informatie over thema's in onderwijs en jeugddomein

www.nji.nl/nl/Kennis/Publicaties/NJi-Publicaties/Opgroeien-en-opvoeden

Opgroeien-en-opvoeden

Recente publicatie over normale uitdagingen van jongeren, kinderen en hun ouders

www.ncj.nl/themadossier

Diverse informatieve dossiers voor jeugd(gezondheids) zorg-professionals

Zorgelijke/onveilige situaties

www.veiligthuis.nl/0800-2000

Als je je zorgen maakt en/of advies nodig heb over veiligheid

www.113.nl

Informatie over wat je kunt doen als je cliënt het leven niet meer ziet zitten

KIES voor het Kind

Kind in een scheiding: Informatie voor ouders, professionals, kinderen over scheiding

3.2 Regionaal/lokaal

Doorverwijzen

www.jeugdhulpgroningen.nl/www.socialekaartgroningen

Alle voorzieningen en zorgaanbieders in beeld. Van vrij toegankelijke ondersteuning tot geïndiceerde zorg. Heel breed overzicht van aanbieders in de regio op diverse leefgebieden (volwassenen en jeugd)

Informatie/scholing

Onderzoek: gezondheid & veiligheid aardbevingen ·

Gronings Perspectief

Informatie en onderzoek naar psychosociale impact van gaswinning op inwoners

Verscheurde Jeugd - RTV Noord

Serie podcasts over jongeren in het aardbevingsgebied

www.aardbevingsacademie.nl

Informatie en diverse scholingen voor professionals in het aardbevingsgebied

Samenwerking

Home - Mentaal Gezond Groningen

Platform voor samenwerking rond mentale gezondheid van Groningers

